

**ตำนานเมืองของคนไทยเกี่ยวกับปฏิบัติการทางสังคม
ว่าด้วยสำนึกทางชาติพันธุ์**
**Tai Loei Myths of Towns and Social Practices
related to Ethnic Consciousness**

ศรียา ธัญญประกอบ และปฐม หงษ์สุวรรณ

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Email: Sony.pom@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาตำนานเมืองของกลุ่มคนไทยเกี่ยวกับปฏิบัติการทางสังคมว่าด้วยสำนึกทางชาติพันธุ์ของกลุ่มคนไทยที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในพื้นที่ 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอด่านซ้าย เชียงคาน และวังสะพุง ข้อมูลที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์ได้แก่ ข้อมูลคติชนประเภทตำนานเกี่ยวกับเมืองโบราณ รวมทั้งความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีเจ้านายของกลุ่มคนไทย โดยมีการใช้ข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ในพื้นที่วิจัย ผลการศึกษาพบว่า สำนึกทางชาติพันธุ์เป็นแนวคิดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาและทำความเข้าใจเนื้อหาตำนานเมืองของชาวไทยได้ ซึ่งสำนึกทางชาติพันธุ์นี้ เป็นความรู้สึกในลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยที่มีความแตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ยึดเหนี่ยวอยู่ร่วมกัน ทั้งนี้เรื่องเล่าตำนานเมืองได้แสดงให้เห็นว่า ชุมชนเมืองโบราณของคนไทย มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความเชื่อในเรื่องการอพยพ เคลื่อนย้ายของบรรพบุรุษ เรื่องเล่าตำนานเมืองโบราณยังคงถูกบอกเล่าในชุมชนคนไทยผ่านปฏิบัติการความเชื่อและพิธีกรรม อีกทั้งยังถูกใช้เป็นสิ่งสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ของกลุ่มไม่ว่าจะเป็นตำนานเมืองเขลียงคาน ตำนานเมืองเชียงคาน และตำนานเมืองปากเหืองที่สื่อสารให้เห็นถึงมิติการสร้างเครือข่ายชาติพันธุ์ ที่ถูกโยงใยความสัมพันธ์ทางสังคมในมิติประวัติศาสตร์ด้วย นอกจากนี้ ยังมีตำนานเจ้าเมืองและเจ้ามหาชีวิต (กษัตริย์) ที่ถูกนำมาใช้ในการสร้างสำนึกทางการเมืองชาติพันธุ์ให้เกิดความรู้สึกและจิตสำนึกของกลุ่มคนไทยเช่นกัน ทั้งตำนานเจ้าฟ้าร่มขาว ตำนานพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับผู้นำทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทเป็นเจ้าผู้ปกครองบ้านเมืองมาก่อน โดยเชื่อว่าบุคคลเหล่านี้เป็นกลุ่มชนชั้นสูงในราชสำนักลาวหลวงพระบางในอดีต แต่ภายหลังได้อพยพเคลื่อนย้ายผู้คนที่เป็นบรรพ

บุรุษเข้ามาลงหลักปักฐานในดินแดนแถบนี้ แล้วสร้างบ้านเมืองจนกลายเป็นชุมชนของคนไท
เลยในปัจจุบัน

คำสำคัญ ตำนานเมือง ตำนานเจ้าเมือง ปฏิบัติการทางสังคม สำนักทางชาติพันธุ์ คนไทเลย

Abstract

The objective of this research was to study the myths of towns told by Tai Loei people. The myths were used as a cultural tool to develop social practices for the cultivation of the people's ethnic consciousness. The focus was on local myths told in Dansai district, Chiangkhan district, and Wangsaphung district since they were old communities where myths influenced the local people's cultural ways of life, such as oral and written traditions widely known in the areas. Findings revealed that ethnic consciousness was applied for education and better understanding of Tai Loei myths, and it was found that this consciousness played a role in mentally strengthening relationships among group members. The myths illustrated that the Tai Loei community in ancient times had assumptions about their ancestors' migration and ancient towns, and they were told through rituals and social practices. They informed about the establishments of Say-Lai town, Chiangkhan town, and Pak-Hueng town, and illustrated the expansion of their ethnic group and maintenance of their social relationships. Other myths about rulers and kings served as other tools in the political formation of ethnic consciousness in the Tai Loei group. Myths about *Chao Fah Rom Khao* and King *Chaiyajakra-bhadhi Phan-Phaew*, cultural leaders of the towns, were found. It was believed that these heroes were members of the royal family during the period of the ancient Lao Luang Phra Bang, leading Tai Loei ancestors to settle down in the areas of Dansai district, Chiangkhan district, and Wangsaphung district, and develop into the present Tai Loei community.

Keywords: Myths of towns; Myths of rulers; Social practices; Ethnic consciousness; Tai Loei people

1. บทนำ

ตำนานเมือง (Myth of Places) มีเนื้อหาที่น่าสนใจเสนอประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองโบราณ ตำนานกลุ่มนี้มีความเกี่ยวข้องกับตำนานวีรบุรุษ ผู้เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมในการสร้างบ้านเมืองต่างๆ (ปรมิษฐ์ จารุวรรณ, 2547) อีกทั้งยังเป็นเรื่องเล่าที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา เรื่องราวบอกเล่าในตำนานเมืองถือเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นความคิด ความเชื่อ โลกทัศน์ ค่านิยม และอุดมการณ์ทางสังคมของกลุ่มชนที่เป็นผู้บอกเล่า ชอนแฝงอยู่ในเรื่องราวตำนานบ้านตำนานเมืองของตนได้ ทั้งนี้ตำนานเมืองโบราณที่มีร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ให้คนในปัจจุบันยังคงพบเห็น หรือตำนานชุมชนบ้านเมืองที่เป็นเพียงเรื่องเล่าในจินตนาการก็ตาม แตกต่างกันเป็นเรื่องราวที่ยังคงบอกเล่าและเชื่อถือกันเรื่อยมา บ้างก็มีการถ่ายทอดเพื่อให้เห็นความเชื่อเหล่านั้นผ่านประเพณีพิธีกรรม ซึ่งอาจจะมีการสร้างศาลเจ้าพ่อประจำบ้านประจำเมืองขึ้นมา หรือมีการจัดประเพณีพิธีเลี้ยงผีเมือง หรือการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้ที่หน้าที่ดูแลคุ้มครองเมือง เรื่องราวดังกล่าวอยู่ในระบบความคิดและจินตนาการของผู้คน (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2557) ดังนั้นพื้นที่เมืองในเรื่องเล่าตำนานจึงเสมือนเป็น “ชุมชนในจินตนาการ” (Imagine community) ที่มีบทบาทและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต วิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ได้อีกประการหนึ่ง

จังหวัดเลยถือเป็นชุมชนชาติพันธุ์ที่ผู้คนอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ส่วนใหญ่มักจะเรียกตนเองว่าเป็น “คนไทเลย” ซึ่งหมายถึงกลุ่มชนทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะทางภาษาร่วมกัน นั่นคือ มีการใช้ภาษาถิ่นตระกูลไท-กะได ที่มีลักษณะเป็นสำเนียงแบบไทเลย หรือเป็นภาษาถิ่นไทจังหวัดเลย ซึ่งไม่เหมือนภาษาอีสานที่เป็นภาษาถิ่นของคนส่วนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้คนเมืองเลยมักเรียกตนเองว่า “ไทเลย” และเรียกคนจังหวัดอื่น แม้แต่คนอีสานด้วยกันเองว่า “ไทใต้” และเรียกคนกรุงเทพฯ ว่า “ไทกรุงเทพฯ” ทั้งนี้ถ้อยคำและสำเนียงพูดของคนไทเลยมีความเหมือนและคล้ายคลึงกับคนหลวงพระบาง (สุทธา สัจฉาญา, 2539) ด้วยเหตุที่ตามข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่าด้วยการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนในชุมชนแห่งนี้พบว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้คนที่อพยพมาจากเมืองทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ไม่ว่าจะเป็นเมืองแก่นท้าว สานะคาม ไชยะบุรี หงสา เวียงจันทน์ หลวงพระบาง ซึ่งกลุ่มใหญ่ไม่มีบรรพบุรุษอพยพเคลื่อนย้ายมาจากหลวงพระบาง ดังจะเห็นได้จากตำนานเมืองโบราณหลายเมืองในชุมชนจังหวัดเลย มีประวัติเรื่องเล่าเกี่ยวกับบรรพบุรุษที่เดินทางมาตั้งรกรากถิ่นฐานจากเมืองหลวงพระบาง ตัวอย่างเช่น พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว ซึ่งเคยเป็นเจ้ามหาชีวิตหลวงพระบางมาก่อน แต่พระองค์ได้อพยพหนีภัยสงคราม แล้วมาตั้งบ้านเมืองใหม่ที่เมืองเชียงคาน หรือเจ้าฟ้ารมขาวซึ่งเชื่อว่าเป็นเจ้าเมืองเซไลเมืองโบราณแต่แรกเริ่มเดิม

ที่ของจังหวัดเลย ก็มีเชื้อมงค้ที่สืบสายมาจากเมืองหลวงพระบางและยังมีพระสหายเป็นกษัตริย์หลวงพระบางอีกด้วย รวมทั้งผู้คนทั้งสองเมืองนี้ก็เดินทางไปมาหาสู่กันเรื่อยมา อีกทั้งยังมีการแต่งงานเพื่อสร้างสายสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างกันและกันนับแต่อดีตมาแล้ว

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคนไทยเลยจะใช้ภาพลักษณ์ของหลวงพระบางนำมาเป็นแหล่งอ้างอิงเพื่อสร้างตัวตนทางชาติพันธุ์ของตนขึ้นมา แต่ทว่าตำนานหลายเรื่องและประเพณีพิธีกรรมหลายอย่าง ก็ช่วยเน้นย้ำให้เห็นภาพของลักษณะความเป็นไทยที่มีปรากฏปะปนอยู่ในการสร้างตัวตนทางวัฒนธรรม ตลอดจนสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ให้แก่กลุ่มตนในฐานะที่เป็นพลเมืองไทยด้วย ตัวอย่างเช่น **ตำนานพระธาตุศรีสองรัก** ก็อธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเมืองโบราณที่สำคัญที่เชื่อมโยงและสานสัมพันธ์กัน นั่นก็คือ กรุงศรีอยุธยา (สยาม) กับกรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้าง (ลาว) อีกทั้งตำนานบ้านเมืองในชุมชนจังหวัดเลยหลายเรื่องก็บ่งชี้ให้เห็นว่า ผู้คนในดินแดนแห่งนี้มีการผสมผสานและอาศัยปะปนอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนแบบพหุสังคมมานานแล้ว ดังนั้นได้จากร่องรอยเหตุการณ์สร้างพระธาตุศรีสองรักที่อธิบายว่า มีครอบครัวชาวสยาม ครอบครัวชาวเวียงจันทน์ ครอบครัวชาวหลวงพระบางมาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านรอบๆ องค์พระธาตุ เพื่อที่จะร่วมกันสร้างพระธาตุขึ้นมา จึงทำให้ชื่อบ้านนามเมืองมีคำเรียกตามถิ่นฐานแต่เดิมของผู้คนที่ได้อพยพมา นั่นคือ มีหมู่บ้านที่มีชื่อว่าบ้านนาไท ซึ่งหมายถึงเป็นชุมชนของคนสยาม หรือมีหมู่บ้านที่มีชื่อว่าบ้านนาเวียง ซึ่งก็คือหมู่บ้านชุมชนของคนเวียงจันทน์ หรือมีบ้านหนองหลวง ก็คือเป็นชุมชนของคนหลวงพระบางที่เคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่นี่ และได้มาขุดลอกหนองน้ำใหญ่ขึ้นจึงกลายเป็นที่มาของประวัติการตั้งชื่อชุมชนหมู่บ้านนี้ขึ้นมา นอกเหนือจากนี้ **ตำนานพระธาตุกุดเรือคำ** ก็มีเรื่องเล่าอธิบายว่า พระธาตุนี้เป็นที่บรรจุพระอัฐิของเจ้ามหาชีวิต (กษัตริย์) เมืองหลวงพระบางที่ลอยมากับเรือทองคำมายังชุมชนของคนไทยเลยอย่างน่าอัศจรรย์ แสดงให้เห็นถึงบทบาทของเรื่องเล่าตำนานอธิบายประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองโบราณในชุมชนจังหวัดเลย ที่ยังคงอยู่ในจิตสำนึกความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่อยู่ในการรับรู้ของผู้คนในชุมชนซึ่งยังคงถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้

เรื่องเล่าตำนานเหล่านี้ล้วนสามารถใช้เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรม ในการสื่อให้เห็นบทบาทความสำคัญที่มีต่อการทำความเข้าใจในประเด็นการสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ผ่านข้อมูลคติชนประเภทตำนาน (myth) ทั้งนี้ ปราณี วงษ์เทศ (2542) ชี้ให้เห็นบทบาทและความสำคัญของตำนานที่มีต่อการศึกษานึกทางชาติพันธุ์ของผู้คนไว้ว่า ก่อนที่กลุ่มชนจะถูกเรียกชื่อให้เป็นกลุ่มต่างๆ เช่นในปัจจุบันที่มักถูกกำหนดด้วยสภาพแวดล้อมที่แตกต่างจากอดีตทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม รวมถึงสภาพภูมิศาสตร์ด้วย ผู้คนแถบนี้มี

ความคิดว่าตนเองและเพื่อนบ้านเป็นใครมาจากไหน และมีคำเรียกกลุ่มของตนเองและคนอื่นๆ ว่าอย่างไร โดยทั่วไป สังคมเริ่มแรกที่ยังไม่มีตัวอักษรใช้ มักจะบันทึกความคิดความเชื่อของชาติพันธุ์ไว้ในรูปของเรื่องเล่าและตำนานต่างๆ ซึ่งแม้จะไม่ใช่ว่าเรื่องจริง แต่ก็สามารถสะท้อนให้เห็นสำนักทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนในด้านโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและทางจริยธรรมได้อย่างสำคัญ แนวความคิดนี้สอดคล้องกับ วีระ สมบูรณ์ (2553) ที่ได้อธิบายให้เห็นว่า สำนักเกี่ยวกับชาติพันธุ์นั้นเกิดจากแกนทางวัฒนธรรม ได้แก่ ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ วิถีชีวิต ลักษณะปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ตลอดจนภาษา (เรื่องเล่าตำนาน-ผู้เขียน) ประเพณีพิธีกรรม และความทรงจำทางสังคม

บทความนี้ ผู้เขียนต้องการศึกษาวิเคราะห์และตีความให้เห็นถึงการใช้เรื่องเล่าตำนานเมืองโบราณในวัฒนธรรมของคนไทยเลย ซึ่งเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาและความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างบ้านเมืองหรือผู้นำของชุมชนเมืองแต่โบราณที่อยู่ในการรับรู้ของกลุ่มคนไทยเลย ทั้งนี้เพื่อสะท้อนให้เห็นความหมายเกี่ยวกับการสร้างสำนักทางชาติพันธุ์ อันเป็นปฏิบัติการทางสังคมและวัฒนธรรมที่ผู้คนในชุมชนแห่งนี้ได้พยายามใช้เครื่องมือในการย้ำเตือนความรู้สึกรักคิด ตลอดจนสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ให้แก่ผู้คนในกลุ่มวัฒนธรรมของตนด้วยการสร้างเรื่องเล่าตำนานและสร้างประเพณีพิธีกรรมขึ้นมา ทั้งนี้ ผู้เขียนได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ระเบียบวิธีทางคติชนวิทยาเป็นเครื่องมือในการตีความ โดยวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ เพื่อให้เห็นความหมายตำนานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเลยโดยมุ่งเน้นนำเสนอให้เห็นประเด็นบทบาทของตำนานที่มีฐานะเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมในการสร้างสำนักทางชาติพันธุ์เป็นหลัก

2. แนวคิดสำนักทางชาติพันธุ์กับการศึกษาด้านานปรัมปรา

คำว่ากลุ่มชาติพันธุ์ หรือในภาษาอังกฤษใช้คำว่า “ethnic group” เป็นทั้งคำและแนวคิดสำคัญที่นักมานุษยวิทยาตะวันตกนำมาใช้ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา เพื่อการศึกษากลุ่มชนที่มีวัฒนธรรม และภาษาเฉพาะที่ได้สืบทอดกันมานานหลายชั่วอายุคน (Keyes, 1997) กรอบแนวคิดแบบชาติพันธุ์เป็นกรอบคิดที่เริ่มใช้กันในราวทศวรรษที่ 1950 จนกระทั่งในราวทศวรรษที่ 1960 กรอบความคิด “ชาติพันธุ์” ได้เข้ามาแทนที่ความคิดเรื่อง “เผ่า” (tribe) ที่ถูกมองว่าเป็นผลผลิตของระบบอาณานิคมอันเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2559) คำว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” หมายถึงกลุ่มคนที่พูดภาษาเดียวกัน เป็นหน่วยทางสังคมการเมืองและระบบเครือญาติเดียวกัน มีแบบแผนทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน (ยศ สันตสมบัติ, 2556) ที่มีอัตลักษณ์ร่วมกันจากการมีประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของกลุ่ม

ร่วมกัน สมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ คือ ผู้ที่มีวัฒนธรรม ประเพณี บรรทัดฐาน และความเชื่อเดียวกัน ส่วนใหญ่พูดภาษาเดียวกัน ตามปกติมีการสืบทอดทางเครือญาติจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งและมีการแต่งงานภายในกลุ่ม แต่ไม่เสมอไป คนนอกกลุ่มอาจเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มได้โดยการแต่งงานหรือโดยวิธีอื่นที่สังคมกำหนด แม้กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่แล้วจะมีเชื้อชาติเดียวกัน แต่คำว่ากลุ่มชาติพันธุ์กับกลุ่มเชื้อชาติมีความหมายไม่เหมือนกัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2557) ทั้งนี้คำว่ากลุ่มชาติพันธุ์นี้ บางครั้งคนไทยใช้คำว่าเชื้อชาติในภาษาพูดแบบกว้าง ๆ ทั่วไป คือกลุ่มคนที่มีจุดกำเนิดของบรรพบุรุษร่วมกัน มีขนบธรรมเนียม ประเพณีเดียวกันและภาษาเดียวกัน ตลอดจนมีความรู้สึกในชาติพันธุ์เดียวกัน

สำนึกทางชาติพันธุ์ (ethnic consciousness) เป็นกระบวนทัศน์ที่มีฐานะเป็นเครื่องมือ (instrumentalist paradigm) ทางมานุษยวิทยา ที่มองว่าตัวตนหรืออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นเครื่องมือหรือกลไกในการแสดงบทบาทและสถานภาพทางสังคม โดยให้ความสำคัญกับการที่กลุ่มชาติพันธุ์หยิบเอาลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์ของตนเองมาเป็นเครื่องมือหรือกลไกเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์บนความสัมพันธ์ (ประสิทธิ์ ลิขิธิฯ, 2557) ความสำนึกทางชาติพันธุ์ มีสาระหลัก คือ บุคคลมีความรู้สึกคำนึงถึงการมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ และตนเองเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เปรียบเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ความตระหนักสำนึกนี้จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลที่มีต่อสมาชิกของกลุ่มเดียวกัน และต่อกลุ่มอื่นที่ต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524) ความสำนึกในอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (ethnic identity consciousness) เป็นความรู้สึกในลักษณะที่เด่นชัดของกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างจากกลุ่มหรือสังคมอื่น ซึ่งเป็นการรู้สึกของกลุ่มหรือสังคมที่ยึดถือหรือยึดเหนี่ยว สิ่งเหล่านี้ร่วมกันจนกระทั่งทำให้กลุ่มหรือสังคมมีลักษณะโดดเด่นจนสามารถแยกแยะหรือชี้เฉพาะได้ว่าเป็นของกลุ่มหรือของสังคมไหน และแสดงให้เห็นความแตกต่างได้ (กนกพรรณ แสงเรือง, 2532) ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญที่ใช้ในการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ก็คือ ความสำนึกของคนในกลุ่มนั้นว่ามีชาติพันธุ์ใด ซึ่งปัจจัยทางด้านภาษาอย่างเดียวนั้นไม่สามารถกำหนดชาติพันธุ์ได้ด้วยเหตุที่ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีและวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดที่สำคัญกว่า (อมรา พงศาพิชญ์, 2541) การที่กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งๆ มีความรู้สึกร่วมอย่างเดียวกัน จึงถือเป็นลักษณะของจิตสำนึกชาติพันธุ์ซึ่งบางครั้งก็ขึ้นอยู่กับสถาบันพื้นฐานด้วย ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว เครือญาติ พิธีกรรมศาสนา ดังนั้น กลุ่มชาติพันธุ์ จึงถูกมองว่าเป็นกลุ่มคนที่พูดภาษาเดียวกัน เป็นหน่วยทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และระบบเครือญาติเดียวกัน และมีแบบแผนทางวัฒนธรรมที่ร่วมกันด้วย

ในประเด็นเกี่ยวกับงานทางชาติพันธุ์นี้ค่อนข้างที่จะมีเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับข้อมูลทางคติชนวิทยาอยู่ไม่น้อย เพราะว่ากลุ่มชาติพันธุ์ในหลายวัฒนธรรมมักมีการสร้างสรรค์เรื่องราวหรือการใช้ข้อมูลทางคติชนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมขึ้นมา เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะหรือลักษณะเด่นทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชนนั้นๆ ทั้งที่เป็นเรื่องเล่าตำนานพื้นเมือง นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นถิ่น ศิลปะ หัตถกรรม การแสดง การละเล่น ข้าวของเครื่องใช้ อาหารการกิน เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ตลอดจนขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งล้วนแต่เป็นข้อมูลทางคติชนชาติพันธุ์ (ethnic folklore) ซึ่งเป็นระบบสัญลักษณ์ที่สามารถใช้สื่อให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาทางชาติพันธุ์ของแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมในแต่ละสังคมแต่ละชุมชนได้ Keyes (1979) ได้เสนอแนวคิดว่า ในการนิยามกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งๆ นั้นจะต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมที่กลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ ได้รับการติดต่อสื่อสารในการแปลความหมายใหม่ในการติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นๆ ขึ้น เช่น ตำนาน ศาสนา ความเชื่อ พิธีกรรม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นิทานพื้นบ้าน และศิลปะ สิ่งเหล่านี้เป็นการก่อรูปทางสัญลักษณ์ใหม่ของการสร้างงานทางชาติพันธุ์ของกลุ่มคน และความเป็นชาติพันธุ์นั้นเป็นเรื่องของการจำแนกแยกแยะกลุ่มคนเมื่อมีความสัมพันธ์กับกลุ่มคนอื่นๆ หรือเป็นแง่มุมหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคนที่คิดว่ากลุ่มตนแตกต่างจากกลุ่มคนอื่น ซึ่งความเป็นชาติพันธุ์นั้นเป็นสิ่งที่แสดงออกโดยผ่านสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม เช่น ภาษา เครื่องแต่งกาย ความเชื่อ เป็นต้น และอาจผันแปรเปลี่ยนแปลงไปได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของกลุ่มชนที่มีต่ออีกกลุ่มชนหนึ่ง

กลุ่มชาติพันธุ์เสมือนเป็นกลุ่มวัฒนธรรม คือมีลักษณะเด่นเป็นกลุ่มคนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน บรรพบุรุษในที่นี้หมายถึงบรรพบุรุษทางสายเลือดและทางวัฒนธรรม ผู้ที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจะมีความรู้สึกผูกพันที่ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของบุคคลและของชาติพันธุ์ ซึ่งต้องการบอกเล่าและถ่ายทอดประสบการณ์ทางวัฒนธรรม ตลอดจนสร้างจิตสำนึกเดียวกันให้เกิดแก่ผู้คนในกลุ่มวัฒนธรรมได้รับรู้และมองเห็นถึงเรื่องราวทางชาติพันธุ์ที่บรรพชนทางสังคมของตนได้ ทั้งนี้ Margaret K. Brady (2011) อธิบายให้เห็นว่า ในทุกวันนี้ นักวิชาการที่สนใจศึกษาด้านคติชนของกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่จำกัดตัวเองอยู่เพียงการเก็บรวบรวมข้อมูลทางคติชนเท่านั้น แต่นักคติชนทั่วโลกพยายามที่จะศึกษาวิเคราะห์และตีความข้อมูลคติชนในมิติทางประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ด้วย นอกจากนี้ยังมุ่งศึกษาให้เห็นปัจจัยที่มีผลต่อการต่อสู้ต่อรองทางวัฒนธรรมของบรรดาชาติพันธุ์ที่ต้องการนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และช่วงชิงการให้ความหมายวัฒนธรรมของตนเอง ภายใต้บริบทของความสัมพันธ์กับสังคมอื่นๆ ด้วยการถ่ายทอดและแสดงผ่านความคิดความ

เชื่อเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการนิยามตัวตนทางชาติพันธุ์ของตนให้มีความชัดเจนและสร้างการยอมรับให้เกิดขึ้น

การศึกษาตำนานในมิติทางคติชนวิทยานั้น มักมีความเกี่ยวเนื่องกับการศึกษาทางสังคมศาสตร์ ในฐานะที่เป็นศาสตร์ที่ช่วยขยายความและสื่อให้เห็นมุมมองทางสังคมได้ ซึ่งในบทความเรื่องนี้ ผู้เขียนต้องการนำเสนอให้เห็นการประยุกต์แนวคิดสำนักทางชาติพันธุ์ หรือ “Ethnicity” มาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลตำนาน หรือ “myth” ที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเลย โดยมุ่งเน้นนำข้อมูลตำนานในกลุ่มตำนานเมืองที่อยู่ในการรับรู้ของผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ในจังหวัดเลย ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ส่วนใหญ่ตามจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ที่เชื่อถือกันมา มักมองว่าเป็นกลุ่มคนที่มีบรรพบุรุษอพยพเคลื่อนย้ายมาจากถิ่นอื่นแล้วจึงมาตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ในชุมชนเขตจังหวัดเลย โดยเฉพาะการสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ผ่านประวัติศาสตร์บอกเล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานว่า บรรพบุรุษอพยพมาจากเมืองหลวงพระบางบ้าง หรืออพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์บ้าง รวมถึงเป็นผู้คนที่อพยพมาจากดินแดนในเขตจีนตอนใต้ แล้วเคลื่อนย้ายมาตามลำแม่น้ำโขงเรื่อยมา ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงมองว่าการสร้างเรื่องเล่าตำนานประวัติความเป็นมาทางชาติพันธุ์ของกลุ่มคนไทยเลย เช่นนี้มีความน่าสนใจ (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2558) และหากนำแนวคิดสำนักทางชาติพันธุ์มาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อทำความเข้าใจกันจะทำให้มองเห็นปรากฏการณ์ทางสังคมชาติพันธุ์เกี่ยวกับความคิดและความรู้สึกของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นแห่งนี้ ที่พยายามจะสร้างตัวตนทางวัฒนธรรมให้เกิดการยอมรับและนำมาใช้นิยามความมีตัวตนทางชาติพันธุ์ให้เกิดขึ้น Fredrick Barth (1969) ยอมรับและให้ความสำคัญกับความยืดหยุ่นของความเป็นชาติพันธุ์ โดยมองว่าความสำนึกทางชาติพันธุ์นั้นจำเป็นที่จะต้องให้คนในกลุ่มชาติพันธุ์เป็นผู้กำหนดเองมากกว่าที่จะเป็นคนนอกกำหนด ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นเงื่อนไขสำคัญมากในการแสดงความเป็นชาติพันธุ์ออกมา

สาระสำคัญของการนำเสนอในบทความนี้ ผู้เขียนต้องการชี้ให้เห็นว่าตำนานเป็นเสมือนพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มชนในแต่ละวัฒนธรรม ซึ่งถูกสร้างและถูกใช้เพื่อแสดงความรู้สึกรักใคร่หรือใช้เพื่อการสื่อสารในอีกรูปแบบหนึ่งอย่างมีนัยยะ ตำนานจึงเป็นรากฐานของปฏิบัติการทางสังคมเพื่อสื่อให้เห็นความรู้หรือการใช้ภูมิปัญญาของบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือในการนิยามตัวตนและสร้างความหมายทางวัฒนธรรมว่าเราเป็นใคร แตกต่างจากคนอื่นอย่างไร ซึ่งอาจมีลักษณะเป็นเรื่องเล่าถึงที่มา การอพยพมาตั้งถิ่นฐานในที่ใหม่ ความทรงจำร่วมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ ตามทัศนะของ Nicholas Tapp (1989) อธิบายให้เห็นว่า ความเป็นชาติพันธุ์ หมายถึงจิตสำนึกประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ที่สร้าง

ขึ้นจากสภาวะที่เกิดความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง โดยมีการจัดประเภทตนเองให้มีลักษณะเฉพาะเพื่ออธิบายถึงความสัมพันธ์กับคนอื่นที่เกี่ยวข้องว่า เขาเป็นใคร มีความแตกต่างจากคนอื่นหรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้เพื่อยืนยันถึงการมีอำนาจในการควบคุมหรือกำหนดวิถีปฏิบัติในชีวิตของตนเอง ดังนั้น ความเป็นชาติพันธุ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความรู้สึกและจิตสำนึกนั้น จึงไม่ได้พิจารณาจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ที่มักจะมองกันเฉพาะด้านที่มีรูปแบบตายตัว หรือมองแบบ “ແຂ່ງ” หยุดนิ่ง ไม่ว่าจะเป็นเครื่องแต่งกาย ภาษา การอยู่ร่วมดินแดนเดียวกันหรือการมีลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมบางอย่าง แต่ทว่าความเป็นชาติพันธุ์จะพิจารณาจากการตีความประวัติศาสตร์ที่แท้จริงของชาติพันธุ์ ซึ่งมักจะปรากฏอยู่ในตำนาน นิทาน เพลงพื้นบ้าน ความเชื่อและพิธีกรรม เป็นต้น ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ในแวดวงทางวิชาการนั้นเรียกว่า “ข้อมูลทางคติชนวิทยา” (folklore) นั่นเอง

นอกเหนือจากนี้ Nicholas Tapp (1989) ยังเสนอให้เห็นอีกว่า เราควรมองอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic Identity) ในลักษณะที่เป็นจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ (historical consciousness) ในแง่นี้ ความเป็นชาติพันธุ์จึงมีใช้อะไรบางอย่างที่ถูกกำหนดจากสายเลือด โดยกำเนิด หากแต่เป็นผลมาจากการจงใจเลือก กลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มเลือกสรรประวัติศาสตร์ของตนเอง เลือกที่จะหยิบยกเอาเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านั้นสร้างให้กลายเป็นความจริง (real history) หรือเป็นประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มนั้นในเวลาต่อมา ในประเด็นนี้ ยศ สันตสมบัติ (2556) ได้อธิบายให้เห็นว่า

“ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนิยามอัตลักษณ์ของตนอย่างไรในบริบทของสำนึกทางประวัติศาสตร์ชุดหนึ่ง การทำความเข้าใจกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชนกลุ่มหนึ่งจึงควรเริ่มต้นจากการศึกษาสำนึกประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มนั้น โดยนัยดังกล่าวนี้ ความเป็นชาติพันธุ์จึงมีใช้สิ่งที่ถูกกำหนดโดยสายเลือดหรือโดยปัจจัยทางชีววิทยา ในทางตรงกันข้าม กลุ่มชาติพันธุ์ทุกกลุ่มนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเอง และในขณะเดียวกันก็ถูกนิยามด้วยสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่ตนเองสร้างขึ้น ด้วยเหตุนี้เองความเป็นชาติพันธุ์จึงมีใช้อะไรบางอย่างที่สำเร็จรูปและมีข้อห่อหุ้มประคับประคองไว้อย่างแน่นอนตายตัว หากแต่เป็นการจงใจเลือกที่จะบ่งชี้ตนเองกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในเวลาใดเวลาหนึ่ง เพราะการกระทำดังกล่าวให้ผลประโยชน์สูงสุดแก่ตน”

จากความหมายของสำนึกทางชาติพันธุ์ที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงแนวคิดสำคัญที่สามารถนำมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์สร้างตัวตนทางสังคมผ่านข้อมูลคติชนที่มีอยู่อย่างหลากหลายได้ โดยเฉพาะเรื่องเล่าตำนานประวัติที่มาของตัวตนทางชาติพันธุ์ ดังกรณีชาวไทใหญ่ชายแดนไทย-พม่า แถบอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ก็มีการเลือกสรรจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ โดยนำตำนานมาใช้ในการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน กล่าวคือ คนไทใหญ่มีการรับรู้เกี่ยวกับบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ อาทิ เจ้าเสือข่านฟ้า ซึ่งได้มีการสร้างเรื่องเล่าขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างจิตสำนึกประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของชาวไทใหญ่ด้วย ดังกรณี ตำนานเจ้าเสือข่านฟ้า ซึ่งเจ้าเสือข่านฟ้านั้นเป็นชื่อของกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ไทใหญ่ ชาวไทใหญ่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่โดยเฉพาะทหารและครอบครัวรู้จักเจ้าเสือข่านฟ้าเกือบทุกคน ซึ่งมีเรื่องราวปรากฏอยู่ในแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย อาทิ พงศาวดาร ตำราเรียน หรือเรื่องเล่าจากคนรุ่นก่อน แต่ทุกคนจะจดจำสาระสำคัญเกี่ยวกับเจ้าเสือข่านฟ้าตรงกัน คือ เป็นกษัตริย์ผู้สร้างอาณาจักรของไทใหญ่ที่มีอาณาเขตกว้างไกล มีเอกราชปกครองตนเองยาวนานที่สุด และมีความสามารถทางการรบเหนือพม่าและจีน (วันดี สันติวุฒิมณี, 2545) ชาวไทใหญ่ได้สร้างเรื่องเล่าประวัติศาสตร์การต่อสู้ชาติ คือ เมื่อครั้งที่ชาวไทใหญ่ต้องการแผ่นดินและเอกราชของตน กลับคืนจากพม่าและจีน เจ้าเสือข่านฟ้าจัดเป็นกษัตริย์ไทใหญ่พระองค์เดียวที่มีคุณสมบัติ เป็นทั้งกษัตริย์ผู้สร้างแผ่นดินไทใหญ่ให้เป็นปึกแผ่น มีเอกราชปกครองตนเอง และมีชัยชนะทางการรบเหนือพม่าและจีน ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้ลูกหลานชาวไทใหญ่อยังคงระลึกและเป็นสิ่งที่อยู่ในความทรงจำที่ยังคงบอกเล่าถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้

นอกจากนี้ ผลงานการศึกษานโยบายของตำนานที่มีต่อการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสำนึกทางชาติพันธุ์ยังพบได้จากการศึกษาของ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2550) ที่กล่าวให้เห็นว่า ตำนานและพิธีกรรมนั้นสามารถเชื่อมโยงไปสู่การทำความเข้าใจเรื่องสำนึกทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ได้ ดังกรณีมีเรื่องเล่าตำนานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวนในจังหวัดเลย และกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในจังหวัดนครพนม ที่ต่างนับถือผีเมืองของตนเอง นั่นคือ ตำนานอ้ายท้าวหล้าของคนที่พวน และตำนานเจ้าปู่ลาของชาวผู้ไท ซึ่ง ปฐม มองว่าตำนานดังกล่าวนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและจิตสำนึกของผู้คนในชุมชนทั้งสอง คือ 1) ตำนานเป็นเรื่องเล่าถึงบรรพบุรุษดั้งเดิมและประวัติที่มาของกลุ่มชนที่ได้อพยพมาอาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้ เรื่องเล่าเหล่านี้ช่วยสร้างเรื่องราวทำให้เกิดความมีตัวตน เกิดความเป็นพวกเดียวกันขึ้นมา และความรู้สึกในชุมชนชนชาติพันธุ์ในอดีตว่า เคยมีความทรงจำร่วมกับคนไทยพวนและผู้ไทที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในประเทศลาว ดังนั้นแม้ผู้คนจะมีถิ่นอาศัยอยู่ต่างรัฐต่างชาติกันก็ตาม แต่ทว่าความรู้สึกจิตสำนึก

ในความเป็นชาติพันธุ์ก็ยังมีต่อกันและกันในฐานะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน 2) ตำนานเป็นเรื่องเล่าที่มีความเกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมบูชาผีเมือง ในตำนานนั้นมีเรื่องราวเกี่ยวกับการเป็นผู้นำหรือวีรบุรุษทางวัฒนธรรมของอ้ายท้าวหล้าและเจ้าปู่ถลา ซึ่งสามารถช่วยบันดาลสิ่งต่างๆ หรือมีอำนาจสามารถให้ความช่วยเหลือแก่ชาวบ้านกลุ่มไทพวนและผู้ไทได้ ความเชื่อนี้เชื่อมโยงกับเหตุผลที่ว่า ทำไมพวกเขาจึงต้องจัดประเพณีและพิธีกรรมบูชาผีเมืองขึ้นในทุกๆ ปี เรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้

จากตัวอย่างผลการศึกษานี้ที่นำมาอธิบายข้างต้น แสดงให้เห็นว่าตำนานเรื่องเล่าประวัติที่มาของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นมรดกตกทอดทางความคิด ที่ยังคงทำหน้าที่ในการสร้างจิตสำนึกให้แก่ผู้คนในกลุ่มวัฒนธรรมหรือกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันได้ ตำนานเหล่านี้จึงเป็นการประดิษฐ์สร้างทางสังคมเพื่อต่อยอดและเน้นย้ำในการสร้างความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคมหรือใช้เป็นสิ่งยึดโยงทางจิตใจให้เกิดความรู้สึกร่วมทางชาติพันธุ์ขึ้นมาได้ ดังที่ Max Weber (1997) เสนอให้เห็นว่า ชาติพันธุ์เป็นกลุ่มทางสังคมที่สมาชิกเชื่อว่าพวกตนมีวัฒนธรรมเฉพาะบางอย่างร่วมกัน ข้อสังเกตทางชาติพันธุ์ที่สำคัญ ได้แก่ 1) ชาติพันธุ์ดำรงอยู่ได้บนพื้นฐานของความเชื่อเฉพาะกลุ่ม ซึ่งหากไม่มีความเชื่อที่ร่วมกันในกลุ่มก็ไม่มีกลุ่มชาติพันธุ์ 2) ชาติพันธุ์ยังรากลึกอยู่ในความเชื่อเรื่องการสืบสกุลร่วมกัน และ 3) แม้ว่าความเชื่อเรื่องการมีบรรพบุรุษร่วมกัน ส่วนใหญ่จะฟังดูเหมือนนิยาย แต่ก็ช่วยต่อยอดและยืนยันการดำรงอยู่ร่วมกันของกลุ่มชน บนพื้นฐานของความคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรม หรือกายภาพ หรือบนพื้นฐานของการมีความทรงจำร่วมกัน

3. ตำนานสร้างบ้านแปลงเมืองไทเลยกับการสร้างสำนึกประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์

จากการศึกษาตำนานเมืองของคนไทเลยพบว่า ชุมชนเมืองโบราณแต่เดิมที่อยู่ในการรับรู้ของผู้คนส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นบ้านเมืองที่มีความเกี่ยวโยงกับเรื่องอพยพเคลื่อนย้ายของบรรพบุรุษคนไทเลย เพื่อมาสร้างบ้านแปลงเมืองนั้นพบว่า มักพูดถึงเมืองเก่าแก่โบราณที่มีร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีหลงเหลืออยู่ เช่น เมืองเซไล เมืองเชียงคาน และเมืองเก่าโบราณที่อยู่ในจินตนาการ ไม่มีหลักฐานทางโบราณคดีปรากฏให้เห็น เช่น เมืองภูงู๋ ภูครั้ง โดยเรื่องเล่าเกี่ยวกับบ้านเมืองเหล่านี้ เป็นเสมือนตัวสื่อสารให้เห็นการสร้างเครือข่ายที่โยงใยความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งคนไทเลยได้เลือกสรรเครือข่ายขึ้นมาเพื่อสร้างตัวตนทางชาติพันธุ์ให้ปรากฏขึ้น โดยตัวตนเหล่านี้ล้วนมีความหมายต่อการสร้างความรู้สึกร่วมกัน การแสดงออกและการกระทำ ตลอดจนร่องรอยความคิดความเชื่อที่มีต่อการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของคนไทเลยได้อย่างชัดเจน

3.1 ตำนานเกี่ยวกับบ้านเมืองในจินตนาการ

การศึกษาพื้นที่เมืองที่มีอยู่ในตำนานนั้นพบว่า พื้นที่เมืองเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายทางสังคมที่แฝงเร้นอย่างน่าสนใจ ซึ่งจะต้องอาศัยการวิเคราะห์ตีความเข้ามาช่วยในการไขความรูที่เป็นชุดตำนานเมืองเหล่านี้ออกมา ตำนานจึงเป็นเสมือนภาษาพิเศษแบบหนึ่ง ดังที่ Baker (2008) กล่าวว่าการสื่อสารผ่านพื้นที่ซึ่งมีความหมายทางสังคมแฝงอยู่นั้นพื้นที่จะสามารถเป็นสิ่งมีชีวิตก็ได้ ซึ่งมีความหมายได้ก็เพราะการกระทำของมนุษย์ มนุษย์เราสามารถทำให้พื้นที่หรือสถานที่ธรรมดากลายเป็นพื้นที่ที่มีตำนาน มีเรื่องเล่าอธิบาย มีความพิเศษลึกซึ้งเกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคมของมนุษย์ที่สร้างขึ้น ดังนั้นการศึกษาพื้นที่ในแนวทางของวัฒนธรรมศึกษาจึงมีความสำคัญมากกว่าการบอกว่าอะไรอยู่ตรงไหน แต่เป็นการเรียนรู้ทำความเข้าใจวิถีชีวิตที่นำไปของกลุ่มชนต่างๆ ในสังคมได้ ด้วยเหตุนี้ พื้นที่เมืองในเรื่องเล่าตำนานจึงถือได้ว่าเป็นรหัสของความคิดที่มีความหมายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์เช่นกัน

มีเรื่องเล่าตำนานเกี่ยวกับพื้นที่ที่เป็นชุมชนบ้านเมืองในจินตนาการ กล่าวคือ ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีอยู่จริง แต่เป็นเพียงเรื่องเล่าตำนานประจำถิ่นเพื่ออธิบายเหตุเกี่ยวกับสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะสถานที่นั้นเป็นสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา ซึ่งถูกอธิบายว่าเป็นบ้านเมืองมาก่อน ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นวิธีคิดของคนไทยเลยที่มองพื้นที่ทางกายภาพของเมืองที่มีความสัมพันธ์กับภูเขา ทั้งนี้เนื้อหาตำนานบางครั้งก็สะท้อนให้เห็นสำนึกทางชาติพันธุ์ที่มีอยู่ร่วมกันของคนไทยเลยในดินแดนต่างๆ กล่าวคือ มีเนื้อหาที่ชี้ให้เห็นว่าเทือกเขาแต่ละเทือกเสมือนเป็นชุมชนต่างๆ เป็นเหมือนกับหน่วยทางสังคม หรือเป็นกลุ่มความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน เป็นกลุ่มทางสังคมที่มีจิตสำนึกร่วมผ่านการแต่งงานและสร้างระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติขึ้นมา ดังกรณี ตำนานเมืองภูท่งและเมืองภูครั้ง ดังมีเนื้อความเล่าว่า

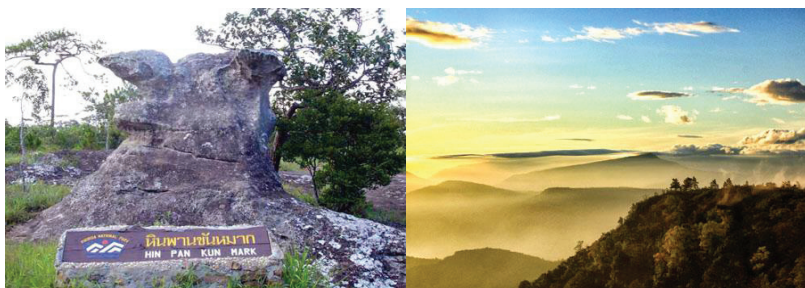
“ครั้งหนึ่งนานมาแล้ว เจ้าเมืองภูท่ง (ตั้งอยู่ในเขตภูสูงของพื้นที่อำเภอกุเรื่ออยู่ห่างจากตัวอำเภอลำทะเมนชัยประมาณ 4 กิโลเมตร) มีลูกสาวที่มีความสวยงามยิ่งคนหนึ่ง ความงามของนางเป็นที่เลื่องลือไปไกลทั่วสารทิศ จนได้ยินไปถึงลูกชายของเจ้าเมืองภูครั้ง (ตั้งอยู่บนภูเขาสูงในเขตพื้นที่อำเภอกุเรื่ออยู่ห่างจากตัวอำเภอลำทะเมนชัยประมาณ 6 กิโลเมตร) หนุ่มรูปงามผู้หนึ่ง ลูกชายของเจ้าเมืองภูครั้งจึงได้ออกเดินทางไปพบบิดาเจ้าเมืองภูท่ง ทั้งสองได้มีโอกาสพบปะพูดคุยเกี่ยวพาราสักกัน จนมีความรักใคร่ต่อกัน ภายหลังจึงได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะแต่งงานกัน ไม่ยอมพรากจากกัน ลูกชายเจ้าเมืองภูครั้งจึงได้ขอให้บิดาของตนไปสู่ขอและจัดแต่งงาน

ชั้นหมากเดินทางไปเมืองกุท่ง ส่วนฝ่ายเจ้าเมืองภูหินร่องกล้า (ตั้งอยู่บนภูเขาสูงในเขตพื้นที่ติดต่อกันระหว่างจังหวัดเพชรบูรณ์และพิษณุโลก) มีลูกชายคนหนึ่งได้ยินกิตติศัพท์ความงามของธิดาเจ้าเมืองกุท่ง จึงเกิดความรักใคร่อยากได้มาเป็นชายา แต่พอรู้ว่าลูกชายของเจ้าเมืองกุท่งจะไปสู่ขอ ลูกชายเจ้าเมืองภูหินร่องกล้าก็เกิดความโสโคร้าเสียใจ เป็นเหตุให้เจ้าเมืองภูหินร่องกล้าผู้เป็นบิดาได้นำกองทหารของตนไปจุดเอาธิดาของเจ้าเมืองกุท่งมาให้ลูกชายของตน เมื่อขบวนชั้นหมากลูกชายของเจ้าเมืองกุท่งเดินทางมาและทราบข่าวว่าเจ้าสาวของตนถูกลูกชายเจ้าเมืองภูหินร่องกล้าจุดไป ก็เกิดความเสียใจและเศร้าโศกเป็นอย่างมาก เจ้าเมืองกุท่งผู้เป็นบิดาคิดเคืองโกรธเจ้าเมืองกุท่งที่เหมือนกับผิดสัญญา และไม่ดูแลรักษาลูกสาวของตนไว้ ทั้งที่รู้ว่าลูกชายและลูกสาวของตนมีจิตใจรักใคร่ต่อกัน ทำให้เจ้าเมืองทั้งสามเมืองแค้นเคืองต่อกัน ทั้งนี้ข่าวของเครื่องใช้ในขบวนแห่ชั้นหมากของเจ้าเมืองกุท่งที่ได้นำมาด้วยนั้น ด้วยความโกรธแค้นจึงได้โยนข้าวของเหล่านี้ทิ้งเกลื่อนกลาดแล้วสาปแช่งให้สัตว์ต่างๆ สิ่งของเหล่านี้กลายเป็นหิน ไม้ว่าจะเป็นวัว ชั้นหมากครก สาก ถ้วยชาม โดยเฉพาะชั้นหมากได้ปรากฏอยู่บนยอดภูเขาเป็นหินตั้งตระหง่านอยู่มาจนทุกวันนี้ จากตำนานเรื่องเล่านี้ ปัจจุบันชาวบ้านในเขตใกล้เคียงกุท่ง ภูครั้ง และภูหินร่องกล้า ยังเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง เพราะถ้าใครออกไปหาหินบนกุท่ง ภูครั้ง หรือภูหินร่องกล้า จะต้องไม่พูดถึงเรื่องของภูเขาใดภูหนึ่งขึ้นมา เพราะเชื่อว่าจะเกิดอาเพศต่างๆ หรืออาจสร้างภัยร้ายให้เกิดขึ้นได้"

(สาร สารัตถ์สนานันท์, 2535)

จากเรื่องเล่าตำนานข้างต้น แสดงให้เห็นว่าจิตสำนึกความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันของกลุ่มชนแถบเมืองกุท่งและเมืองภูครั้งซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอภูเรือ จังหวัดเลยร่วมกัน ตามเนื้อเรื่องอธิบายให้เห็นว่าทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงต่างก็มีจิตใจรักใคร่กัน อีกทั้งยังต้องการที่จะแต่งงานเพื่อเชื่อมโยงให้กลายเป็นเครือญาติร่วมกัน ซึ่งแสดงให้เห็นการยอมรับแบบแผนวัฒนธรรมของกันและกัน และมองว่าเป็นพวกเดียวกัน ในขณะที่กลุ่มชนแถบเมืองภูหินร่องกล้า ที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดพิษณุโลกในปัจจุบัน ตำนานอธิบายว่าลูกชายและเจ้าเมืองของเมืองนี้ได้มาทำการยึดจุดจุดเจ้าสาวของลูกชายเจ้าเมืองกุท่ง และเป็นลูกสาวของเมืองภูครั้งไป เช่นนี้ จึงสื่อให้เห็นการจำแนกแยกความแตกต่างให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนแถบเมืองภูหินร่องกล้าว่าเป็นคนละกลุ่มกัน เพราะเป็นปฏิปักษ์กัน และถูกมองว่าไม่ได้เป็นหน่วยทางสังคมการเมืองและระบบเครือญาติเดียวกันที่มีแบบแผนยอมรับกัน กลุ่มชนแถบ

เมืองภูท่งและภูครั้งที่มีปฏิสัมพันธ์เชิงขัดแย้งกับกลุ่มเมืองภูหินร่องกล้าจึงแสดงให้เห็นระดับความสัมพันธ์ที่ไม่เท่ากัน เหตุการณ์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนทั้งสามเมืองในเรื่องเล่าตำนานจึงสื่อสะท้อนให้เห็นการนิยามตัวตนทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยเลย อีกทั้งยังมีแบบแผนแนวปฏิบัติที่แสดงผ่านการกระทำของตัวละครในตำนาน ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับของผู้คนชาวเมืองในแถบภูท่งและเมืองภูครั้งในเขตพื้นที่จังหวัดเลย ถึงแม้ว่าจะมีภาษาสำเนียงการพูดของผู้คนในแถบจังหวัดเพชรบูรณ์และแถบอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลกซึ่งเป็นที่ตั้งของภูหินร่องกล้านั้นจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับคนที่พูดภาษาถิ่นไทเลยในจังหวัดเลยก็ตาม

ภาพที่ 1 (ซ้าย) หินพานขันหมากบนยอดภูเรือ เชื่อกันว่าเป็นพานขันหมากของเจ้าเมืองภูครั้ง
ที่หม่อมราชวงศ์เมืองภูท่ง

(ขวา) ภูเรือเป็นยอดเขาที่มีชะง่อนผายื่นออกมาคล้ายเรือสำเภาใหญ่ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อ “ภูเรือ” และเชื่อว่าเป็นอาณาบริเวณที่ตั้งของเมืองภูท่งและเมืองภูครั้งในตำนาน

เรื่องเล่า ตำนานเมืองภูท่งและเมืองภูครั้ง นี้ ได้ช่วยอธิบายโดยทำหน้าที่สื่อให้เห็นการสร้างจิตสำนึกด้วยการสร้างพรมแดนทางชาติพันธุ์ (ethnic boundary) ในกลุ่มวัฒนธรรมของคนไทยให้เกิดขึ้น ซึ่งหมายถึงคนที่อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอภูเรือในปัจจุบัน คือ เมืองภูครั้งและเมืองภูท่งที่มองว่าเป็นพวกเดียวกัน โดยไม่ได้นับรวมหรือเป็นกลุ่มชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันกับผู้คนที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในแถบอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อำเภอหล่มเก่าและอำเภอหล่มสักในจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งถูกจำแนกและมองว่าเป็น “กลุ่มอื่น” เพราะเรื่องเล่าตำนานได้เน้นย้ำให้เห็นลักษณะพฤติกรรมเชิงสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนความหมายของ

ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนเมืองทั้ง 3 เมือง ดังกรณีเหตุการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเนื้อหาตำนานซึ่งสามารถแสดงให้เห็นเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงความหมายของปฏิสัมพันธ์และเหตุการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเนื้อหาตำนานเมืองกุยบุรีและเมืองกุยบุรี

ความหมายปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนในตำนานเมืองกุยบุรี/เมืองกุยบุรี/เมืองกุยบุรี			
พื้นที่ชุมชน	เมืองกุยบุรี	เมืองกุยบุรี	เมืองกุยบุรี
เหตุการณ์ของตัวละคร	ลูกสาวเมืองกุยบุรี รักใคร่ชอบพอกับ ลูกชายเมืองกุยบุรี	ลูกชายเมืองกุยบุรี รักใคร่ชอบพอกับ ลูกสาวเมืองกุยบุรี	ลูกชายเมืองกุยบุรี รักใคร่ชอบพอกับ ลูกสาวเมืองกุยบุรี จากลูกชายเมืองกุยบุรี
พฤติกรรม	(+) รักใคร่ชอบพอกัน (แต่งงานภายในกลุ่ม)	(+) รักใคร่ชอบพอกัน (แต่งงานภายในกลุ่ม)	(-) จุด/แย่งชิง (แต่งงานภายนอกกลุ่ม)
ความหมาย	กลุ่มเดียวกัน (ไทยเลย)	กลุ่มเดียวกัน (ไทยเลย)	ต่างกลุ่ม (ไทหล่ม/ไทนครไทย)

จากตารางข้างต้นนี้ ผู้เขียนต้องการจะสื่อให้เห็นการจัดจำแนกและแบ่งกลุ่มของผู้คนที่มีความสัมพันธ์อยู่ในแถบอำเภอภูเรือ จังหวัดเลย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และอำเภอหล่มสัก หล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่ใช้เรื่องเล่าตำนานเพื่อสะท้อนให้เห็นความคิดเรื่องการสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ ในการสร้างพรมแดนชาติพันธุ์ให้เกิดขึ้นระหว่าง “คนไทยเลย-ไทหล่ม-ไทนครไทย” ซึ่งจากเนื้อหาเราจะเห็นปฏิสัมพันธ์ทั้งเชิงบวกและเชิงลบระหว่างกลุ่มชนทั้ง 3 กลุ่มใน 3 พื้นที่ของทั้ง 3 จังหวัด ซึ่งอยู่ในอาณาบริเวณวัฒนธรรมเดียวกันและมีพื้นที่ใกล้เคียงกัน แต่ตำนานก็ชี้ให้เห็นถึงการแบ่งแยกและสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นผ่านพฤติกรรมของตัวละครที่แสดงออกมา และภาพปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่มีนัยยะสำคัญต่อการบ่งบอกให้เห็นถึงการเน้นย้ำและสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นแก่กลุ่มชนอื่นๆ ที่ถูกนิยามฝ่ายพฤติกรรมเชิงบวก (+) คือมีความรักใคร่ชอบพอกัน เป็นเสมือนกลุ่มเดียวกัน นั่นคือ กลุ่มคนในพื้นที่กุยบุรีและกุยบุรี (คนไทยเลย) แต่เมื่อมีการแสดงออกที่เป็นพฤติกรรมเชิงลบ (-) เกิดขึ้นก็เสมือนเป็นคนละกลุ่ม และไม่ได้ถือเป็นกลุ่มเดียวกัน เสมือนเป็นกลุ่มคนอื่น ดังกรณี

กลุ่มคนในพื้นที่ภูหินร่องกล้าที่ถูกมองว่าเป็นคนละพวกกับกลุ่มคนในแถบภูครั้งและภูทุ่ง นั่นคือ คนหล่มเก่าหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และคนนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งได้นิยามและสร้างความหมายตัวตนทางชาติพันธุ์ขึ้นมาในชื่อเรียกว่า “ไทหล่ม” และ “ไทนครไทย” ซึ่งหมายถึงกลุ่มคนที่มีภาษาพูดและสำเนียงที่อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอหล่มเก่าและหล่มสัก ส่วนไทนครไทย หมายถึงกลุ่มคนที่มีภาษาพูดและสำเนียงรวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีที่มีลักษณะเฉพาะในเขตพื้นที่อำเภอนครไทย ซึ่งก็ถูกมองว่าเป็นคนละพวกกับกลุ่มคนภูเรือ จังหวัดเลย ซึ่งได้นิยามตัวตนของกลุ่มโดยใช้คำเรียกว่า “คนไทเลย” อันหมายถึงกลุ่มคนไทที่พูดภาษาและมีสำเนียง รวมทั้งวิถีวัฒนธรรมประเพณีเป็นรูปแบบเฉพาะของชาวไทเลย การสร้างภาพลักษณ์ทางชาติพันธุ์เช่นนี้ถือเป็นการสร้างสำนึกที่เกิดจากเงื่อนไขพันธะและการผูกพันทางสังคมที่ถูกเชื่อมโยงกันทางเชื้อสายและบรรพบุรุษที่มีบอกเล่าไว้ในตำนาน

ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่มีถิ่นอาศัยอยู่ใกล้เคียงกันและมีการแต่งงานกันระหว่างคนในกลุ่ม ซึ่งเป็นเสมือนการสร้างความสัมพันธ์แบบเครือญาติขึ้นมานั้น ยศ สันตสมบัติ (2556) เสนอให้เห็นว่า ในสังคมชาวนาไทย กลุ่มเครือญาติเป็นพื้นฐานสำคัญของสายความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนตลอดมาทุกยุคทุกสมัย นอกเหนือไปจากพ่อแม่พี่น้องและลูกหลานซึ่งเป็นสมาชิกของครอบครัวขยาย กลุ่มเครือญาติของชาวบ้านแต่ละคนจะประกอบไปด้วยบรรดาผู้สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษหรือปู่ตายายของคนคนนั้น รวมทั้งลุงป้าน้าอา และลูกๆ ของคนเหล่านี้ซึ่งมักถูกเรียกรวมๆ กันว่าเป็น “ญาติ” หรือ “อาว” สมาชิกของกลุ่มเครือญาติที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันและหมู่บ้านใกล้เคียงจะเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความใกล้ชิดสนิทสนม สนับสนุนและช่วยเหลือเกื้อกูลมากกว่าเพื่อนบ้านหรือชาวบ้านอื่นๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องด้วยสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ ในกรณีเรื่องราวเหตุการณ์จากตำนานเมืองภูทุ่งและเมืองภูครั้ง ทำให้มองเห็นว่าความสัมพันธ์ของชาวเมืองภูทุ่งกับภูครั้ง ซึ่งสะท้อนผ่านการยอมรับให้มีการแต่งงานกันระหว่างบุตรธิดาของทั้งสองเมือง ลักษณะนี้จึงเสมือนเป็นการเชื่อมสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติให้เกิดขึ้น การเน้นย้ำให้เห็นว่าผู้คนในชุมชนทั้งสองเมืองที่อยู่ใกล้เคียงกัน มีความสนิทสนมและมีความเกี่ยวข้องกันโดยสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ ดังนั้นจึงเสมือนเป็นกลุ่มชนเดียวกัน เพราะมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์ต่อกัน จึงถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันด้วยเช่นกัน

นอกจากชุมชนเมืองที่ตั้งอยู่บนภูเขาสูงซึ่งเป็นชุมชนเมืองที่อยู่ในจินตนาการ ที่เป็นแหล่งธรรมชาติ ตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังพบว่า มีการกล่าวถึงชุมชนเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำด้วย ดังกรณี ตำนานเมืองปากเหือง ซึ่งเมืองปากเหืองนี้ คือชุมชนบ้านเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณปากน้ำเหืองมาบรรจบกับแม่น้ำโขง บริเวณอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย แต่เดิมเคยมี

ชื่อเรียกว่า เมืองปากเหือง และมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เมืองหลวงอนุราช ทั้งสองชื่อต่างก็มีตำนานเล่าความเป็นมาของเมือง นั่นคือ เมืองหลวงอนุราชมีนิทานเรื่องนางพรหมจารี ส่วนเมืองปากเหืองมีนิทานเรื่องท้าวคันธนาม ดังมีเรื่องเล่าว่า

“เมืองปากเหืองแต่เดิมชื่อว่า เมืองเปงจานนคร เป็นเมืองใหญ่เจริญรุ่งเรืองมาก ต่อมามีปัญหาฮ้าง (เหี่ยวร้าง) มากินคนในเมืองทุกๆ วัน จนคนเกือบจะหมดเมือง เจ้าเมืองเห็นว่าหาผู้วิเศษมาช่วยปราบพญาฮ้างไม่ได้ จึงเรียกหาพระโหรามาตรวจดูชะตาบ้านชะตาเมือง พระโหราตรวจดูโชคชะตาบ้านเมืองว่า จะมีผู้วิเศษเดินทางมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง แล้วจะมาช่วยปราบพญาฮ้างได้ บ้านเมืองจะสงบสุขเหมือนแต่ก่อน โดยให้เจ้าเมืองช้อนพระธิดาผู้เลอโฉมไว้ในกลองใหญ่ที่อยู่บนหอกลองกลางเมือง พระเจ้าแผ่นดินก็ทำตามคำทำนายของโหราทุกประการ พญาฮ้างก็บินมาจับผู้คนในเมืองทุกวันกินจนหมดเมือง จนถึงพระเจ้าแผ่นดินและพระญาติพระวงศ์ทั้งหลาย นครเปงจานจึงกลายเป็นเมืองร้าง คงอยู่แต่พระธิดาที่ช้อนตัวอยู่ในกลองใบใหญ่แต่เพียงพระองค์เดียว กล่าวถึงท้าวคันธนาม เดินทางมาจากเมืองฮ้อ หรือเมืองห่อฟ้าเปาพิมาน กับมารดา มาถึงเมืองเปงจานนคร อดอาหารหลายวันมาพบเถาหัวมันขนาดใหญ่จึงขุดกิน ระหว่างนั้นนางยักษ์ซึ่งเป็นเจ้าของเห็นจึงปีบคอมารดาเกือบตาย ท้าวคันธนามจึงเข้าช่วยมารดา ท้าวคันธนามมีอิทธิฤทธิ์มากปราบนางยักษ์ได้ นางยักษ์ขอชีวิตไว้และได้ให้ไม้เท้าวิเศษแก่ท้าวคันธนาม คือ “กกชี้ตาย ปลายชี้เป็น” และน้ำเต้าวิเศษ เมื่อใส่น้ำรดคนเฒ่าคนแก่จะกลับร่างเป็นหนุ่มสาวอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นท้าวคันธนามจึงสอนให้นางยักษ์ถือศีล ห้ามกินสัตว์และประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม หลังจากนั้นท้าวคันธนามกับมารดาจึงได้เดินทางต่อไป และได้พบกับชายร้อยเล่มเกวียนกับชายไม่ร้อยกอก คือมีกำลังสามารถลากเกวียนครั้งละ 100 เล่ม และสามารถตัดไม้ไผ่ได้ครั้งละ 100 กอ ท้าวคันธนามได้ประลองกำลังชนะบุคคลทั้งสอง และยอมเป็นเพื่อนสาบานกัน แล้วเดินทางต่อไปตามหาพระบิดาของท้าวคันธนาม ทั้งสามเดินทางไปพบชายชี้แพไม้ไผ่กระแตบนโลก คือเป็นบุรุษที่มีบุญญาธิการมาก ผู้หนึ่งสามารถชี้แพไม้ไผ่บนบกได้ คนนี้ชี้แพไม้ไผ่บนบกได้อย่างรวดเร็วจนไล่จับกระแตได้ ชายไม่ร้อยกอกและชายร้อยเล่มเกวียนได้ประลองกำลังแพ้ชายชี้แพไม้ไผ่ จนถึงท้าวคันธนามประลองกำลังจึงเอาชนะได้ ทั้งสี่คนกลายเป็นเพื่อนร่วมสาบานกันและเดินทางต่อไปจนถึงเมืองเปงจานนครที่เป็นเมืองร้าง พบกลองใบใหญ่อยู่กลางเมือง จึงใช้ไม้ตีกลองได้

ยินเสียงผู้หญิงจากข้างในกลอง ท้าวคันธนามจึงใช้พระขรรค์แหวกนั้งกลองพบ นางอุบแก้ว (บางสำนวนเรียกว่านางค้ำกลอง) นางเล่าเรื่องให้ฟัง ท้าวคันธนามจึง คิดจะปราบพญาอู้ง จึงตีกลองเรียกพญาอู้งให้ออกมาอีก เมื่อพญาอู้งบินมาตัวใหญ่ ปิดบังดวงอาทิตย์จนโลกมืด แล้วรบกับท้าวคันธนาม พญาอู้งมีฤทธิ์น้อยกว่า ถูก ท้าวคันธนามใช้ไม้ตะบองฟาดปิกหัก เมื่อปราบพญาอู้งได้แล้ว ท้าวคันธนามจึง ช่วยเหลือชาวบ้านชาวเมืองเปงจานนคร โดยใช้ไม้เท้าวิเศษชี้ให้คนตายกลับฟื้นคืน มามีชีวิตอีกครั้ง รวมทั้งเจ้าเมือง และเชื้อพระวงศ์ก็ฟื้นคืนชีพมาด้วย และได้ยกนาง อุบแก้วให้เป็นมเหสีท้าวคันธนาม พร้อมยกเมืองให้ครอง ท้าวคันธนามมีลูกหลาน สืบเชื้อสายเป็นเจ้าเมืองต่อมา และได้เปลี่ยนชื่อเมืองเป็น เมืองหลวงอนุราช”

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 11, 2542)

จากเรื่องเล่าตำนานข้างต้นนี้ จะพบว่ามี การนำเสนอเนื้อหาของเรื่องนี้ให้ เห็นว่า นางเอกของเรื่องซึ่งก็คือนางค้ำกลองนั้นเป็นผู้ที่รักบ้านเกิดเมืองนอน นั่นก็คือ เมืองปากเหือง หรือเมืองเปงจานนครนี้มากเสียยิ่งกว่าชีวิต และทรงประกาศว่าจะยอมตายอยู่ในบ้านเมืองนี้ ไม่ยอมหนีหน้าไปไหนแม้จะมีภัยร้ายมากก็ตาม (สาร สาระทัศน์นันท์, 2535) แสดงให้เห็นการ สร้างสำนึกผูกพันที่มีต่อชุมชนท้องถิ่นที่เป็นถิ่นฐานบ้านเกิดผ่านความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร ในเรื่องนี้ นอกจากนี้แล้วตำนานเรื่องนี้ยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนใน ชุมชนบ้านเมืองแห่งนี้ คือ เมืองปากเหืองกับเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างหรือลาวในปัจจุบัน ด้วย ซึ่งเมืองศรีสัตนาคนหุต ในตำนานอุรังคธาตุ เล่าว่าพระอมรฤๅษีและโยธิฤๅษีได้สร้าง เมืองขึ้นที่ตอยนัททรี เรียกว่าเมืองศรีสัตนาคน เพราะเหตุว่าที่เมืองนั้นมีขนาดตัวหนึ่งมี 7 หัว แต่ในพงศาวดารล้านช้างว่ามีขนาด 7 ตัว มาฟังเทศน์ที่ฤๅษีทั้งสองสั่งสอนจึงให้ชื่อว่าศรีสัตนาคน หุต ความจริงชื่อนี้แปลว่า ช้างล้านตัว แยกแปลได้ดังนี้ ศรี เป็นคำนำเพื่อสิริมงคล เช่นเดียวกับเมืองอื่นๆ เช่น ศรีอยุธยา ศรีสุพรรณาลัย ศรีธรรมราช สด แปลว่า จำนวนร้อย นาค แปลว่า ช้าง นหุต แปลว่า หมีน รวมความว่า ช้างร้อยหมีน ก็คือช้างล้านตัวนั่นเอง เมืองนี้คือที่ เรียกกันภายหลังว่า หลวงพระบาง เมืองศรีสัตนาคนหุตเป็นเมืองออกกรุงศรีอยุธยา ปรากฏใน กฎมณเฑียรบาลรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ว่าเป็นเมืองกษัตริย์ถวายน้เงินต้นไม้เงินต้นไม้ ทอง (ส. พลายน้อย, 2553) จากเนื้อหาด้านเมืองปากเหืองได้แสดงให้เห็นว่าบุคคลที่เข้ามา ช่วยเหลือกอบกู้และขจัดภัยร้ายที่เกิดขึ้นในเมืองปากเหืองนั้นแล้วว่า คือท้าวคันธนาม ซึ่งเป็น เจ้าชายที่อยู่กรุงศรีสัตนาคนหุต ได้เดินทางมาปราบพญาอู้งและช่วยเหลือผู้คนชาวเมือง ปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินและครองบ้านครองเมืองร่วมกับนางค้ำกลองอย่างร่มเย็นเป็นสุข

แสดงให้เห็นการสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ของชาวไทยเลยที่มีการเชื่อมโยงและสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับดินแดนที่อยู่ห่างไกลออกไป ซึ่งตามประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ก็พบว่าชาวไทยเลยมีความสัมพันธ์ในฐานะบ้านพี่เมืองน้องและมีบรรพบุรุษร่วมกันกับชาวลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ตำนานเมืองปากเหือง จึงเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่ช่วยเน้นย้ำภาพความสัมพันธ์ดังกล่าวให้ดำรงอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของคนไทยเลยมาจนถึงทุกวันนี้

ภาพที่ 2 (ซ้าย) บริเวณลำน้ำเหืองไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขง เรียกกันว่า “ปากเหือง”
(ขวา) ศาลเจ้าพ่อปากเหือง ตั้งอยู่เชิงภูคกจิ้ง บ้านท่าดีหมี ต.ปากตม อ.เชียงคาน จ.เลย

3.2 ตำนานเกี่ยวกับบ้านเมืองในประวัติศาสตร์

เมืองเซไลถือเป็นเมืองโบราณแต่แรกเริ่มสร้างบ้านแปลงเมืองที่เก่าแก่ที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของคนไทยเลย ซึ่งผู้คนส่วนใหญ่จะรู้จักเรื่องเล่าเมืองเซไล เพราะเป็นประวัติที่มาของคำว่า “เลย” ที่ได้กลายมาเป็นชื่อจังหวัดและชื่อชาติพันธุ์ดังเช่นในปัจจุบันนี้ ดังจะเห็นได้จากมีตำนานกลุ่มที่กล่าวถึงที่มาของชื่อแม่น้ำต่าง ๆ ซึ่งสื่อให้เห็นแนวคิดเรื่องการใช้สำเนียงถ้อยคำภาษาถิ่นไทยเลยในการเรียกชื่อแม่น้ำ ตัวอย่างเช่น แม่น้ำเลย ซึ่งเป็นแม่น้ำที่มีต้นกำเนิดมาจากป่าภูหลวง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง จังหวัดเลย ผ่านพื้นที่บ้านโนนพัฒนา บ้านเลยตาด ตำบลเลยวังไสย์ อำเภอภูหลวง ซึ่งในระยะทางการไหลของแม่น้ำเลยไหลผ่านพื้นที่อำเภอภูหลวง อำเภอวังสะพุง อำเภอเมืองเลย และไหลลงสู่แม่น้ำโขงบริเวณพื้นที่บ้านคกมด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ทั้งนี้คำว่า “เลย” นอกจากจะเป็นชื่อเมืองแล้ว ยังเป็นชื่อแม่น้ำอีกด้วย คำเดิมในสมุทข่อยอ่านออกเสียงว่า “เซเลเลว” ต่อมาเพี้ยนเป็นเซเลย หรือ

แม่น้ำเลย คือคำว่า “เซ” แปลว่า “แม่น้ำ” หรือ “ลำน้ำ” ซึ่งภาษาในวัฒนธรรมไท-ลาวก็ยังใช้คง คำว่า “แม่น้ำลำเซ” แม้กระทั่งในทุกวันนี้ เช่น เซบั้งไฟ เซบาย เซโปน เซกา สำหรับประวัติ ความเป็นมาของการตั้งชุมชนบ้านเมืองของคนไทยเลยที่ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ริมแม่น้ำเลยนับแต่ อดีตนั้นมีเรื่องราวกล่าวไว้ว่า

“จากคำบอกเล่าของบรรพบุรุษเล่าว่า ชาวเมืองอพยพลงมาจากแม่น้ำโขง โดยมาตั้งอาณาจักรล้านช้างขึ้น แล้วกลุ่มคนไทยที่มาตั้งเมืองเลย ก็อพยพมาตั้ง ถิ่นฐานอยู่ตอนต้นของลุ่มแม่น้ำเลยก่อน และตั้งเมืองขึ้นในราว พ.ศ. 1900 ชื่อว่า “เมืองเซเลไล” ต่อมาเรียกว่า “เมืองเซไล” ตามลำดับผู้ปกครองเมืองมีเชื้อสายมาจากเมืองหลวงพระบาง เท่าที่สืบทราบมีผู้ปกครองสืบต่อกันมา 5 คน คือ เจ้าฟาร์มขาว ท้าวหล้าน้ำ ท้าวศิลา ท้าวสายเดือน และคนสุดท้ายมีนามว่า ท้าวเดือนสุข มีภรรยาชื่อ นางบัวลม เมืองเซไลนี้ปัจจุบันคือที่ตั้งหมู่บ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ชาวเมืองเซไล ซึ่งต่อมาก็คือชาวอำเภอเมืองเลย”

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 12, 2542)

ตำนานข้างต้นนี้กล่าวให้เห็นถึงที่มาของคำเรียกชื่อ “คนไทยเลย” หรือ “คนเลย” ที่เชื่อมโยงกับชื่อแม่น้ำที่ชุมชนดั้งเดิมได้ตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ตามริมแม่น้ำนั้น นั่นก็คือ แม่น้ำเซเลเลว ซึ่งต่อมาเพี้ยนเป็น “เซไล” และกลายเป็น “เลย” ในที่สุด ซึ่งหากพิจารณาการอ้างถึงคำเรียกชื่อกลุ่มคนไทยในหลายวัฒนธรรม จะพบว่ามีลักษณะคล้ายๆ กัน นั่นคือ มักนิยมเรียกขานชื่อชาติพันธุ์ตามที่ตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของกลุ่มชน ซึ่งคนไทยส่วนใหญ่มักอาศัยอยู่ตามริมแม่น้ำใหญ่ เช่น ไทเขินแต่เดิมก็ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำขิน (เขิน) ไทแดงก็ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำแดง ไทไตคงก็ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำคง เป็นต้น การหยิบยกเอาชื่อแม่น้ำสำคัญขึ้นมาใช้ในการนิยามตัวตนทางชาติพันธุ์ของคนไทยเลยในปัจจุบัน จึงสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิดของคนไทยเลยที่พยายามอธิบายให้เห็นว่า ชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเลย มิได้เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นตามภูมิรัฐศาสตร์ที่นำชื่อจังหวัดมาตั้งตามหลักคิดในการจัดแบ่งเขตการปกครองออกเป็นจังหวัดเท่านั้น แต่ทว่าชื่อชาติพันธุ์ไทยเลย หรือคำเรียกขานว่า “คนไทยเลย” นั้นเป็นชื่อที่ตั้งตามชื่อบ้านนามเมืองที่มีมาแต่โบราณแล้ว

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องเล่าตำนานเกี่ยวกับเจ้าฟาร์มขาวในฐานะที่เป็นเจ้าเมืองคนแรก ที่ได้อพยพเคลื่อนย้ายผู้คนและมาตั้งรกรากสร้างบ้านเมืองขึ้นในชุมชนของคนไทยเลยในปัจจุบัน ซึ่งมีเนื้อหาวอธิบายให้เห็นว่าเจ้าฟาร์มขาวมีเชื้อสายที่สืบมาจากกลุ่มคนที่เป็นชาวลาว

เมืองโยนกในแถบเชียงแสนด้วย อันเป็นอาณาจักรเก่าแก่โบราณร่วมๆ ในยุคสมัยสุโขทัย แต่ทว่าก็มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนชั้นนำของเมืองหลวงพระบางด้วยเช่นกัน ดังเนื้อหา ตำนานเจ้าฟ้าร่มขาว เล่าว่า

“มีกลุ่มคนจากแคว้นโยนกอพยพมาตั้งเมืองเซไลเมื่อ พ.ศ. 1897 ปกครองโดยหัวหน้าที่อพยพมาแล้วปรากฏนามจนถึง พ.ศ. 1935 นายบ้านถึงแก่กรรม บุตรชายได้เป็นเจ้าเมืองต่อมาเรียกว่า “เจ้าฟ้าร่มขาว” ครองเมืองระหว่าง พ.ศ. 1935-2015 ท่านได้สร้างวัดใหม่เมื่อ พ.ศ. 1941 แทนวัดเก่าที่สร้างสมัยนายบ้านปกครอง แต่ถูกกระแสน้ำเซไลกัดเซาะจนตลิ่งพังลงไป เรียกว่า วัดเก่า ตามนามวัดเดิม เจ้าฟ้าร่มขาวมีความสัมพันธ์กับเจ้ามหาชีวิตได้เสด็จโดยทางเรือเพื่อเยี่ยมเจ้าฟ้าร่มขาวเสมอ”

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 12, 2542)

จากเนื้อหาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการเน้นย้ำให้เห็นประวัติความเป็นมาของผู้คนในจังหวัดเลยที่อพยพเคลื่อนย้ายมาตามลำน้ำโขงแล้วเดินทางเข้ามาตามลำน้ำเลย ชาวไทเลยเป็นกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กับคนไทในแถบจีนตอนใต้และเมืองหลวงพระบางของลาว เจ้าฟ้าร่มขาวและบรรพบุรุษได้อพยพเคลื่อนย้ายแสวงหาถิ่นที่อยู่อาศัยที่ทำกินให้แก่ลูกหลานความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าฟ้าร่มขาวในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรมของคนไทเลยจึงเป็นคงดำเนินอยู่ในความคิดความเชื่อ ดังเช่น มีประเพณีการบวงสรวงเจ้าฟ้าร่มขาว มีศาลของเจ้าฟ้าร่มขาวซึ่งทำให้เรื่องราวเจ้าฟ้าร่มขาวยังอยู่ในความคิดความทรงจำของคนไทเลยตราบกระทั่งปัจจุบันมีข้อสังเกตว่า พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าฟ้าร่มขาวที่เรียกว่าเลี้ยงปีในชุมชนทรายขาวนั้น จะมีกลุ่มคนในชุมชนต่างๆ ทั้งที่อยู่ในอาณาบริเวณใกล้เคียง ตลอดจนกลุ่มคนที่เดินทางมาจากถิ่นอื่นๆ อาทิ ชาวไทเลยอำเภอมือง ชาวไทเลยอำเภอกุหลาบ และที่อื่นๆ ได้เข้ามาร่วมปฏิบัติกิจกรรมเชิงประเพณีเพื่ออ้อนวอนให้อำนาจเจ้าฟ้าร่มขาวช่วยบันดาลความร่มเย็นเป็นสุข ความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนบ้านเมือง ปรากฏการณ์เช่นนี้ในทัศนะของ Skinner (1957) มองว่าเป็นการสร้างเครือข่ายทางชาติพันธุ์ผ่านความเชื่อซึ่งเป็นการสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์โดยจะมีมากขึ้นก็เมื่อมีการติดต่อระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ และความภักดีต่อชาติพันธุ์ของตนจะปรากฏออกมาอย่างเด่นชัดก็ต่อเมื่อสมาชิกของกลุ่มต่างสำนึกในผลประโยชน์ของตนร่วมกัน ดังกรณีชาวไทเลยเมืองทรายขาวที่นับถือเจ้าฟ้าร่มขาวผู้มีอำนาจบันดาลความสุขมวลมให้เกิดแก่ผู้คนและชุมชนได้

นอกจากเมืองเซไลซึ่งตั้งอยู่ในดินแดนตอนกลางของจังหวัดเลยแล้วยังพบว่า มีตำนานเมืองชายโขงที่ตั้งอยู่เมืองชายแดนริมแม่น้ำโขงก็มีเรื่องเล่าตำนานที่แสดงให้เห็นถึงสำนึกทางชาติพันธุ์ของคนไทยเลยด้วย กล่าวคือ มีตำนานเมืองเชียงคาน ที่แสดงให้เห็นว่ามีการนำเอาชื่อบ้านนามเมืองดั้งเดิม คือ เมืองหลวงพระบางมาใช้ในการเรียกขานชื่อเมืองด้วย กล่าวคือ เจ้ามหาชีวิตหลวงพระบางพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว ได้อพยพผู้คนมาตั้งเมืองใหม่ที่ริมแม่น้ำโขงในเขตเมืองसानะคาม ผังประเทศลาว ภายหลังจึงมีการเคลื่อนย้ายและมาตั้งเมืองใหม่ที่ริมน้ำโขงฝั่งไทยบริเวณที่ตั้งเมืองเชียงคานในปัจจุบัน แล้วก็ให้นำเอาชื่อแม่น้ำคานซึ่งเป็นแม่น้ำที่อยู่ติดกับตัวเมืองหลวงพระบางที่ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขง แล้วเรียกกันว่า “ปากคาน” นำมาตั้งเป็นชื่อบ้านเมืองของคนไทย คือ “เมืองเชียงคาน” ด้วย นอกเหนือจากนี้ยังมีตำนานการตั้งเมืองบางสำนวน เช่น ตำนานขุนคาน อธิบายว่าคำว่าเชียงคาน มีที่มาจากชื่อผู้ปกครองแต่แรกเริ่ม คือ ขุนคาน ซึ่งเป็นกษัตริย์เมืองเชียงทอง (หลวงพระบาง) เป็นโอรสขุนควี่ซึ่งเป็นเชื้อสายของขุนลอได้เป็นผู้สร้างเมืองเชียงคานขึ้นมา แล้วจึงขนานนามเมืองตามพระนามของพระองค์ตามธรรมเนียมราชประเพณีของล้านช้าง ซึ่งตั้งแต่ก่อนกาลที่ใช้คำนำหน้าเมืองว่า “เชียง” นั้น เป็นการใช้เฉลิมพระเกียรตินามเมืองที่กษัตริย์เป็นผู้สร้างหรือได้เสด็จไปประทับอยู่ (ณัฐพล ตันมิ่ง, 2552) ดังกรณีเมืองเชียงคานซึ่งเชื่อกันว่าขุนคานนั้นเป็นผู้นำในการสร้างบ้านสร้างเมืองขึ้นมา

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นการตอกย้ำและสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ให้เกิดแก่ความรู้สึกนึกคิดของคนไทยเลย ด้วยการเน้นย้ำว่าคนไทยหรือบรรพบุรุษเป็นกลุ่มคนที่เคลื่อนย้ายถิ่นฐานมาจากเมืองหลวงพระบาง ด้วยเหตุนี้ ชื่อบ้านนามเมืองในหลายๆ แห่ง จึงบ่งบอกให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเลยกับเมืองที่เป็นถิ่นฐานเดิมด้วย อีกทั้งในพื้นที่ต่างๆ ของเมืองเลยก็ยังมี การตั้งชื่อหมู่บ้านเพื่อใช้เป็นสิ่งระลึกถึงดินแดนบ้านเมืองเดิมของบรรพบุรุษที่ได้อพยพมาด้วย เช่น หมู่บ้านหนองหลวง ซึ่งคำว่า “หลวง” นี้หมายถึงคนหลวงพระบางที่ได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณหนองน้ำแห่งนี้ หรือชื่อวัดวาอารามในพื้นที่จังหวัดเลยหลายแห่งก็มีการนำเอาชื่อวัดวาอารามในเมืองหลวงพระบางมาใช้ตั้งชื่อวัดของตนด้วย เช่น วัดโพนแก้ว วัดโพนสว่าง วัดโพนชัย วัดโพธิ์ศรี วัดห้วยโคก วัดศรีภูมิ วัดศรีมงคล เป็นต้น ทั้งนี้การนำเอาชื่อวัดจากบ้านเมืองเดิมมาตั้งชื่อวัดเป็นตัวแทนของสถานที่แห่งความศรัทธาทางศาสนา ดังนั้นการนำเอาเรื่องราวในอดีตมาใช้ในพื้นที่ใหม่เช่นนี้ จึงเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่คนไทยได้ใช้สร้างสำนึกเพื่อเน้นย้ำให้เห็นภาพลักษณ์ตัวตนทางชาติพันธุ์ของตนให้มีความเด่นชัดยิ่งขึ้น

4. ตำนานเจ้าเมืองและเจ้ามหาชีวิตกับการสร้างสำนึกการเมืองชาติพันธุ์

จากการศึกษาตำนานเมืองในการรับรู้ของคนไทยเลียบพบว่า มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าเมืองและเจ้ามหาชีวิตอยู่หลายเรื่องด้วยกัน ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกษัตริย์เจ้าผู้ปกครองบ้านเมืองมาก่อน เป็นกลุ่มชนชั้นสูงในราชสำนักของราชอาณาจักรลาวในอดีตที่อพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มคนเข้ามาลงหลักปักฐานสร้างบ้านแปลงเมืองจนกลายเป็นชุมชนของคนไทยในปัจจุบัน เรื่องราวประวัติความเป็นมาของเจ้าเมืองและเจ้ามหาชีวิตที่สำคัญๆ ที่ปรากฏอยู่ในการรับรู้ของคนไทยอย่างกว้างขวาง ได้แก่ เจ้าฟ้าร่มขาว พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งเป็นกลุ่มชนชั้นสูงมีฐานะเป็นเจ้าเมืองและเจ้ามหาชีวิตเจ้าผู้ปกครองแผ่นดินมาก่อน อีกทั้งบุคคลเหล่านี้ก็ล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองของคนไทยเลยมาแต่โบราณ

ในลำดับแรกจะขอกล่าวถึง ตำนานเจ้าฟ้าร่มขาว ซึ่งผูกโยงอยู่กับประวัติความเป็นมาของชุมชนเมืองทรายขาว ดังมีเรื่องเล่าว่า หมู่บ้านทรายขาว สมัยโบราณเป็นเมืองหนึ่งที่มีเจ้าปกครองอายุร่วมสมัยกรุงสุโขทัย คนดั้งเดิมเป็นคนอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง มาตั้งหลักแหล่งอยู่ในหมู่บ้านทรายขาวในปัจจุบันนี้ และมาตั้งเมืองชื่อเมืองเซไล หรือเซเลว เจ้าเมืองคนแรกชื่อ “เจ้าฟ้าร่มขาว” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเจ้าฟ้าร่มขาว เป็นพระราชโอรสของเจ้าเมืองหลวงพระบาง มีโอรสชื่อว่า “ท้าวหล้าหน้า” เมื่อเจ้าฟ้าร่มขาวสิ้นพระชนม์ลง ท้าวหล้าหน้าราชโอรสก็ได้ขึ้นครองเมืองแทน นอกจากนี้ ยังมีเรื่องเล่าว่าเป็นบุตรของพ่อเจ้าฟ้า คือ “เจ้าฟ้าร่มขาว” เป็นที่รักและศรัทธาของชาวเมืองเซไล (เมืองเลยในปัจจุบัน) ตั้งแต่เกิดจนเจริญวัยชอบเครื่องทรงสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เป็นสีขาว ดังนั้นชาวเมืองจึงได้พากันเรียกด้วยความยกย่องว่า “เจ้าฟ้าร่มขาว” ซึ่งหมายถึงหมขาว เครื่องแต่งกายมีสีขาว หรือบางแห่งเรียกว่าเจ้าฟ้าร่มขาว มีภรรยาเป็นชาวเมืองเซไล ชื่อเทวี มีบุตรชายชื่อท้าวหล้าหน้า ชื่อนี้สหายอีกแห่งซึ่งเป็นเจ้าชีวิตเมืองหลวงพระบางเป็นผู้ตั้งชื่อให้ ในสมัยก่อนมีการติดต่อกับเมืองหลวงพระบางเป็นประจำ โดยอาศัยเส้นทางโบราณคือทางน้ำ (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเลย, 2544)

นอกจากตำนานส่านวนข้างต้นแล้ว ยังพบว่ามีเรื่องเล่าตำนานเจ้าฟ้าร่มขาวอีกสำนวนหนึ่งเล่าว่า หลังจากที่เจ้าฟ้าร่มขาวได้ขึ้นครองเมืองเซไล ได้นำชาวบ้านชาวเมืองขุดลอกหนองน้ำทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมือง และได้นำดินส่วนใหญ่จากการขุดลอกหนองน้ำมาถมยกกระดืบเมืองที่ลุ่มทางทิศใต้ใกล้ฝั่งน้ำให้เป็นสันคั่นคูกันน้ำไว้ในฤดูแล้ง เมื่อการขุดลอกขยายหนองน้ำเล็กๆ ออกไปจนกว้างขวางเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ให้ชาวเมืองไปหาพันธุ์บัวหลวงมาลงปลูกเอาไว้ แล้วขนานนามว่า “สระบัวหลวง” มาจนกระทั่งทุกวันนี้ หลังจากนั้นก็

ได้พิจารณาเห็นว่า “วัดกู” ที่บิดาสร้างไว้ใกล้หอโองการด้านริมฝั่งน้ำเลยได้ถูกน้ำเซาะตลิ่งเข้ามาจนจะถึงตัวอุโบสถ มีวันใดวันหนึ่งคงต้องพังทลายลงไปตามกระแสน้ำ พอดีในระหว่างนั้นเจ้าฟาร์มขาวได้บุตรชาย ซึ่งกำเนิดมาจากนางเทวีหนึ่งคน ในขณะที่อายุล่วงเลยวัยกลางคนไปแล้ว เลยให้ชื่อว่า “ท้าวหล้า” เจ้าชีวิตเมืองหลวงพระบางก็ได้เดินทางมาเยี่ยม หลังจากนั้นไม่นานเจ้าชีวิตเมืองหลวงพระบางก็ได้สิ้นพระชนม์ในระยะที่เมืองเซไลได้ก่อสร้างวัดขึ้นบนสันคันคูด้านทิศใต้ของสระบัวหลวง ก็ได้มีเหตุแปลกประหลาดเกิดขึ้น คือ มีเรือทองคำปราศจากฝีพายเป็นพาหนะนำอัฐิเจ้ามหาชีวิตหลวงพระบางมาถึงเมืองเซไล แล้วเรือก็ได้พุ่งเข้าฝั่งเพื่อจอด แต่ความแรงทำให้หัวเรือพุ่งเข้าหาดลิ่งไปโผล่ขึ้นบนฝั่งทางด้านหน้าวัดใหม่ที่กำลังสร้าง เจ้าฟาร์มขาวเกรงว่าชาวเมืองจะทำลาย เลยให้ก่อสร้างเจดีย์ครอบหัวเรือทองคำเอาไว้ ส่วนอัฐิของเจ้ามหาชีวิตหลวงพระบางพระสหายก็ให้นำไปเก็บไว้ในหอโองการ รวมไว้กับอัฐิบิดาของตน เมื่อการก่อสร้างวัดและสถูปเจดีย์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ได้ขนานนามวัดว่า “วัดกูคำ” และขนานนามพระธาตุซึ่งสร้างครอบหัวเรือทองคำว่า “พระธาตุกุดเรือคำ”

ภาพที่ 3 (ซ้าย) พระธาตุกุดเรือคำ บ้านทรายขาว ต.ทรายขาว อ.วังสะพุง จ.เลย
(กลาง) รูปปั้นเจ้าฟาร์มขาว ณ ศาลเจ้าฟาร์มขาว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนไทยเลยให้ความเคารพ
(ขวา) ขบวนแห่คนทรงเจ้าฟาร์มขาวในประเพณีเลี้ยงปี บ้านทรายขาว อ.วังสะพุง จ.เลย

เหตุการณ์ของเรือทองคำพุ่งขึ้นฝั่งบริเวณหน้าวัด แสดงให้เห็นถึงสัมพันธภาพและการลงหลักปักฐานให้เป็นร่องรอยของวัฒนธรรมชุมชนหลวงพระบางที่เข้ามาในแผ่นดินเมืองเลยโบราณแห่งนี้ และเป็นเรื่องราวความทรงจำที่ช่วยตอกย้ำให้เห็นว่า วัฒนธรรมหลวงพระบางอยู่ในจิตใจของคนเมืองเลย รวมทั้งคนเมืองเลยกับคนเมืองหลวงพระบางก็อยู่ในกรอบวัฒนธรรมเดียวกัน ตามหลักฐานที่จารึกเอาไว้ที่วัดภูค่า สันนิษฐานว่า เจ้าฟ้าร่มขาวประสงค์ให้ชาวเมืองทั้งหลายได้รำลึกถึงคุณความดีของบิดา ซึ่งนำพาผู้คนอพยพลงมาบุกเบิกสร้างบ้านเมือง จนได้ตั้งเมืองเซ็ลและสร้างวัดภูค่าขึ้นไว้เป็นวัดแรกของเมือง และยังเป็นการรำลึกถึงพระสหายผู้เป็นเจ้ามหาชีวิตหลวงพระบางที่มีสัมพันธอันดีต่อกัน ภายหลังจึงได้นำเอาชื่อของบุคคลทั้งสองมาตั้งรวมกันให้กลายเป็นชื่อวัดและชื่อพระธาตุว่า “พระธาตุกุดเรือคำ” ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นการเชื่อมโยงพื้นที่เมืองระหว่างชุมชนโบราณของคนไทเลยกับหลวงพระบางผ่านเรื่องเล่าตำนานว่า บ้านเมืองแห่งนี้เป็นที่จิตวิญญาณของเจ้ามหาชีวิตลาวสถิตอยู่ด้วย ซึ่งทำให้มองเห็นมิติความสัมพันธ์ทางความคิดความเชื่อเกี่ยวกับเมืองแรกเริ่มของกลุ่มคนไทเลยให้กลายเป็น “เมืองสายสัมพันธ์” เพื่อเชื่อมต่อกับเมืองหลวงพระบางอันเป็นราชอาณาจักรเก่าแก่ของผู้คนแห่งนี้นั่นก่อนที่จะอพยพเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานบ้านเกิดอยู่ยังเมืองเซ็ลหรือเมืองเลยในปัจจุบัน

เรื่องเล่าตำนานเกี่ยวกับเจ้าฟ้าร่มขาวในฐานะที่เป็นเจ้าเมืองคนแรกที่ได้อพยพเคลื่อนย้ายผู้คนและตั้งรกรากสร้างบ้านเมืองขึ้นมาในชุมชนของคนไทเลย ซึ่งมีเนื้อหาวรรณคดีให้เห็นว่าเจ้าฟ้าร่มขาวมีเชื้อสายที่สืบมาจากกลุ่มคนที่เป็นชาวลาวเมืองโยนกในแถบเชียงแสนด้วย แต่ทว่าก็มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนชั้นนำของเมืองหลวงพระบางด้วยเช่นกัน ดังเนื้อหาตำนานเจ้าฟ้าร่มขาว สำนวนนี้เล่าว่า “มีกลุ่มคนจากแคว้นโยนกอพยพมาตั้งเมืองเซ็ลเมื่อ พ.ศ. 1897 ปกครองโดยหัวหน้าที่อพยพมาแล้วปรากฏนามจนถึง พ.ศ. 1935 นายบ้านถึงแก่กรรม บุตรชายได้เป็นเจ้าเมืองต่อมาเรียกว่า “เจ้าฟ้าร่มขาว” เจ้าฟ้าร่มขาวครองเมืองระหว่าง พ.ศ. 1935-2015 ท่านได้สร้างวัดใหม่เมื่อ พ.ศ. 1941 แทนวัดคู่ที่สร้างสมัยนายบ้านปกครอง แต่ถูกกระแสน้ำเซ็ลกัดเซาะจนตลิ่งพังลงไป เรียกว่า วัดคู่ ตามนามวัดเดิม เจ้าฟ้าร่มขาวมีความสัมพันธ์กับเจ้ามหาชีวิตได้เสด็จโดยทางเรือเพื่อเยี่ยมเจ้าฟ้าร่มขาวเสมอ” (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 12, 2542)

ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นความคิดของคนไทเลยที่ไม่ต้องการสร้างความแปลกแยกและสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นภายในจิตใจระหว่างความเป็นไทยและลาว โดยพยายามสร้างจินตนาการให้ความเชื่อมโยงกับเรื่องราวทั้งสองลักษณะ คือ ทั้งลักษณะของความเป็นไทยและลักษณะของความเป็นลาวหลวงพระบางให้มีผสมปะปนอยู่ร่วมกันได้อย่างน่าสนใจ ซึ่ง

เป็นการนิยามความหมายของความเป็นตัวตนทางวัฒนธรรมของคนไทยเลยให้มีปรากฏภาพขึ้นมากมายในจิตสำนึก และในอีกด้านหนึ่งอาจมองได้ว่า คนไทยเลยพยายามที่จะสื่อให้เห็นว่าบุคคลที่เป็นผู้สร้างบ้านแปลงเมืองของคนไทยเลยขึ้นมานั้นมีศักดิ์ศรี เกียรติคุณ และความเท่าเทียมกับบุคคลสำคัญที่ถูกสถาปนาให้กลายเป็นผู้สร้างชาติสร้างแผ่นดินในวาทกรรมของอุดมการณ์สร้างรัฐชาติ ฉะนั้นตำนานพ่อเจ้าฟ้าและเจ้าฟ้าร่มขาว ในรูปจิตนาการของคนไทยเลยจึงสื่อให้เห็นวิถีคิดเกี่ยวกับการสร้างอัตลักษณ์และสำนึกทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่เป็นการสร้างสายสัมพันธ์แบบข้ามรัฐข้ามชาติด้วย นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นวิธีการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไทยเลยที่ได้นิยามความหมายว่าด้วยตัวตนของกลุ่มตัวเองภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการเมืองระหว่างไทยและลาวซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นแนวคิดเรื่องพหุวัฒนธรรมนิยมอันเป็นการสร้างการยอมรับในความหลากหลายและความแตกต่างที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเลยได้เลือกใช้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนในฐานะที่มีสำนึกความเป็นลาวปะปนอยู่ภายใต้ความเป็นไทยไว้ได้อย่างน่าสนใจ ทั้งนี้ วีระ สมบูรณ์ (2553) อธิบายว่าสำนึกชาติพันธุ์ดังกล่าวนี้เกิดจากแกนทางวัฒนธรรม ได้แก่ ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ วิถีชีวิต ลักษณะปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ตลอดจนภาษา พิธีกรรม ความทรงจำทางสังคม

ในปัจจุบันวัดภูค่า ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเลยตอนต้น ที่หมู่บ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ห่างจากตัวอำเภอวังสะพุงไปตามถนนสายวังสะพุง-ภูหลวง ประมาณ 11 กิโลเมตร วัดภูค่าเป็นวัดขนาดใหญ่ เป็นวัดที่มีอายุเก่าแก่ตั้งอยู่คู่บ้านทรายขาวมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีตำนานของบ้านทรายขาวว่า บ้านทรายขาวแต่เดิมเป็นที่ตั้งของเมืองเซไล หรือเมืองเซไลทรายขาว เมื่อประมาณปี พ.ศ.1900 โดยมีกลุ่มคนลาวจากอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางอพยพผ่านเข้ามาทางเมืองด่านซ้ายทางหนึ่ง และเข้ามาทางเมืองเชียงคานตามแม่น้ำเลยอีกทางหนึ่ง ปัจจุบันพื้นที่บริเวณหมู่บ้านทรายขาวนี้ยังมีซากหอโองการ (ที่ทำการเจ้าเมือง) ซากกำแพง คูน้ำ คันดิน และสระน้ำ เป็นหลักฐานเหลืออยู่ในปัจจุบัน ประชาชนบ้านทรายขาวและคนไทยเลยทั่วไปยังคงเชื่อกันว่าพระธาตุกุดเรือคำเป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์ เป็นสัญลักษณ์คู่บ้านคู่เมืองเซไลทรายขาวที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณกาลอีกแห่งหนึ่ง จึงมีการสร้างศาลหลักเมืองและศาลหอโองเจ้าฟ้าร่มขาวเพื่อเป็นที่ระลึกถึงบุญคุณและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้แก่คนไทยเลย ปัจจุบันศาลหอโองเจ้าฟ้าร่มขาวตั้งอยู่ในบริเวณใกล้กับวัดภูค่า และมีประเพณีพิธีเลี้ยงปีในทุกๆ ปีมาจนกระทั่งทุกวันนี้

Max Weber (1962) อธิบายว่า ความทรงจำร่วมและความผูกพันของผู้คนที่มิต่อชุมชนทางศาสนา รวมทั้งความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติและความสัมพันธ์ภายในชุมชน

ตลอดจนความสัมพันธ์ที่เกิดจากความเป็นชุมชนทางภาษาและเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตซึ่งถูกกำหนดโดยความเชื่อทางศาสนานั้นเป็นองค์ประกอบของความรู้สึกผูกพันทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถทำให้เข้าใจในพฤติกรรมของผู้นั้น นับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในชุมชน ซึ่งในกรณีของความทรงจำเกี่ยวกับเรื่องประวัติความเป็นมาของเจ้าฟ้ามหาจักรีในความรู้สึกของชาวไทยเลยเมืองทรายขานนี้ ก็แสดงให้เห็นว่าเรื่องเล่าตำนานนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการสร้างความรู้สึกร่วมกันทางชาติพันธุ์ที่บอกเล่าถึงความเกี่ยวข้องทางชาติพันธุ์ระหว่างคนไทยเลยกับคนเมืองหลวงพระบางที่ได้ใช้เป็นแหล่งอ้างอิงบอกเล่าสืบทอดต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้

นอกจากเจ้าฟ้ามหาจักรีที่เป็นเจ้าเมืองเซไลทรายขานเมืองโบราณแต่เดิมของจังหวัดเลยแล้วยังพบว่า มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าชีวิตลาวหลวงพระบางอีกพระองค์หนึ่งที่มีชีวิตสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคนไทยเลยอย่างเด่นชัด นั่นคือ พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว เจ้าชีวิตหลวงพระบางที่อพยพผู้คนมาตั้งบ้านแปลงเมืองเชียงคานขึ้นมา ตำนานพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วซึ่งมีเรื่องเล่าว่า คำว่าเมืองเชียงคานนั้นน่าจะมาจากที่พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว กษัตริย์หรือเจ้ามหาชีวิตแห่งราชอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง ได้ส่งพระราชโอรสองค์ที่ 2 นามว่า ท้าวแท่นคำครองเมืองเชียงคาน ซึ่งเป็นเมืองชายของหลวงพระบาง เรียกว่าเมืองชายเชียงคาน ซึ่งถือเป็นเมืองลูกหลวงของเมืองหลวงพระบาง ตามราชประเพณีที่ต้องส่งพระโอรสไปครองเมืองลูกหลวงซึ่งเป็นเมืองหน้าด่าน ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วที่สัมพันธ์กับเมืองเชียงคาน มีเรื่องเล่าว่า

“เมื่อปี พ.ศ. 2019 พวกญวนได้ยกกองทัพมารุกรานเมืองเชียงทองอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง ซึ่งเป็นเหตุให้ทัพล้านช้างต้องเข้ากับฝ่ายจีน และรบกับเวียดนาม เป็นเหตุให้สัมพันธ์ภาพระหว่างล้านช้างกับกรุงเวียดนามต้องหมอง ภายหลังเวียดนามได้ยกกองทัพมาตีหลวงพระบางอีก พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วกับท้าวทอนแก้วอุปราช พระราชโอรสองค์ที่ 1 ได้เกณฑ์ไพร่พลออกรบแต่ต้านศึกไม่ไหว จึงมอบหมายให้ท้าวแท่นคำพระอนุชาป้องกันพระราชบิดาและพระญาติลงเรือล่องไปพำนักที่เมืองเชียงคาน ตามคำบอกเล่าสถานที่พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วได้ขึ้นบกที่เมืองเชียงคานนั้น คือ บ้านตากแดด ภายหลังพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วและพระราชโอรสได้รวมพลกองทัพไปปะทะทำศึกกับกองทัพญวนอีกครั้งบริเวณที่ปากน้ำพูน พวกญวนไม่สนัดการสู้รบทางน้ำจึงทำให้เสียท่าแพ้แก่กองทัพล้านช้าง ซึ่งต่อมาได้ขนานนามหมู่บ้านนี้ว่า บ้านसानะคาม หรือชนะสงคราม เพื่อเป็นที่ระลึกในการที่พระองค์ได้ทำการสงครามชนะกองทัพ

ญวน พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วประทับอยู่ที่เชียงคานนานถึง 37 ปี และพระองค์ก็ได้ทรงครองราชย์ต่อมาจนพระชนมายุได้ 65 ปี ก็สวรรคตที่เมืองเชียงคาน” (ณัฐพล ตันมิ่ง, 2552)

จากเรื่องตำนานความทรงจำที่พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วได้เข้ามาสร้างบ้านแปลงเมืองให้เมืองเชียงคานมีบทบาทความสำคัญอีกเมืองหนึ่งในประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านช้าง ซึ่งทำให้คนไทยเลยเมืองเชียงคานได้ตระหนักและยังมีสำนึกความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ในครั้งนี้ ร่องรอยความทรงจำที่เป็นสำนึกทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของชาวไทยเลยที่เห็นความเชื่อมโยงกับเมืองหลวงพระบาง นั่นก็คือ เมืองเชียงคานยังคงมีวัดที่เรียกชื่อว่า “วัดสบ” ตั้งเนื้อความในพงศาวดารล้านช้าง ตามถ้อยคำในฉบับเดิม ความว่า

“ส่วนดังพระยาไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว มีอายุสังขารประมาณได้ 65 ปี ก็ถึงอนิจกรรมที่เชียงคาน ในปีถัดไปก็เดือนห้าขึ้น 13 ค่ำหั้นแล ครั้นนั้นเจ้าแทนคำจึงได้ก่อเจดีย์บรรจุธาตุพอดินไว้ แล้วให้สร้างพุทธรูปองค์หนึ่ง สร้างวัดคามไว้เป็นที่ไว้หนับบูชาส่งบุญหาพอดิน คนทั้งหลายเลยเรียกชื่อว่า “วัดสบเชียงคาน” หั้นแล”
(ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9, 2539)

ณัฐพล ตันมิ่ง (2552) ได้กล่าวถึงตำนานประวัติวัดสบเชียงคานว่า วัดสบเชียงคาน หรือวัดสบสิกขาราม วัดสบคาน ตั้งอยู่ริมน้ำคานไหลออกสู่แม่น้ำโขงที่เมืองหลวงพระบาง สร้างโดยพระเจ้าสุวรมณีสวรรค์ หรือท้าวแทนคำซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว ทั้งนี้ในอดีตครั้งหนึ่งเมืองเชียงคานซึ่งตั้งอยู่ในเขตเมืองแก่นท้าว ผังซ้ายของแม่น้ำโขงในเขตประเทศลาวในปัจจุบัน เคยเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านช้างภายหลังจากการยกครัวของพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วและพระญาติต่าง ๆ มาตั้งรกรากและพำนักอยู่ที่เมืองแห่งนี้ นอกจากนี้หลังจากที่พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วได้สวรรคตที่เมืองเชียงคาน ก็มีการสร้างพระธาตุเพื่อบรรจุอัฐิของพระองค์ไว้ที่วัดสบเชียงคานที่เมืองसानะคามนี้ด้วย ซึ่งเป็นเมืองซ้ายเชียงคานเก่า ภายหลังพระเจ้าแทนคำได้มาบูชาพระอัฐิธาตุของพระราชบิดา จึงได้นำเอาอัฐิธาตุของพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วกลับสู่เมืองหลวงพระบาง และนำไปประดิษฐานยังพระธาตุที่วัดสบสิกขารามหรือวัดสบคานที่เมืองหลวงพระบาง

จากทัศนะข้างต้น แสดงให้เห็นการพยายามที่จะสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ของคนไทยเลยผ่านเรื่องเล่าตำนานเกี่ยวกับพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วและประวัติของวัดสบเชียงคาน ทั้งที่ตั้งอยู่เมืองसानะคามและเมืองหลวงพระบางก็ตาม ล้วนชี้ให้เห็นการสืบเชื้อสายทาง

วัฒนธรรมของผู้คนในชุมชนไทเลยเมืองเชียงคาน ซึ่งพยายามที่สร้างจินตนาการโดยการผูกโยงผู้คนเข้ากับหลักฐานข้อมูลตำนานเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์ชุมชนที่ต้องการจะจำแนกให้เห็นว่าวัฒนธรรมของคนเชียงคานนั้นมีลักษณะร่วมและมีกลุ่มบรรพบุรุษเดียวกันกับคนเมืองหลวงพระบางและเมืองแก่นท้าวหรือเมืองสาคูในประเทลาวปัจจุบันด้วย ฉะนั้นสำนักทางชาติพันธุ์ที่ถูกประดิษฐ์สร้างทางสังคมขึ้นมาผ่านจินตนาการทางความคิดในเรื่องเล่าตำนานเช่นนี้จึงเสมือนเป็นเครื่องมือในการใช้อ้างอิงและสร้างตัวตนทางชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นมาของกลุ่มคนไทเลย ทั้งนี้ สุเทพ สุนทรเกสัช (2548) อธิบายให้เห็นปรากฏการณ์ทางสังคมชาติพันธุ์ดังกล่าวว่า “ชาติพันธุ์สัมพันธ์หรือสำนักชาติพันธุ์ถือเป็นการกระทำทางสังคมรูปแบบหนึ่ง ทั้งนี้กลุ่มชาติพันธุ์อาจจะไม่มีลักษณะเป็นรูปธรรมและมีสาระสำคัญอย่างที่เราคิด แต่ข้อที่นำเสนอเกี่ยวกับคำว่า “การสืบเชื้อสายหรือวัฒนธรรม” และสภาพแวดล้อมซึ่งมีลักษณะการเมือง ซึ่งประชาคมที่กำหนดโดยการสืบเชื้อสายและวัฒนธรรมได้ใช้เป็นจุดอ้างอิงของการกระทำ โดยเฉพาะในทางการเมือง ชาติพันธุ์สัมพันธ์ (หรือสำนักทางชาติพันธุ์-ผู้เขียน) เป็นคำรวมที่แสดงถึงมิติต่างๆ ของการสืบเชื้อสายและวัฒนธรรม รวมทั้งการสืบเชื้อสายและวัฒนธรรมได้ถูกนำไปใช้นิยามและกำหนดพรมแดนระหว่างกลุ่มขึ้นมา”

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทั้งตำนานเกี่ยวกับพระแก้วอาสวของคนไทเลยเมืองด่านซ้าย ตำนานขุนคานและพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้วของคนไทเลยเมืองเชียงคาน หรือตำนานพ่อเจ้าฟ้าและเจ้าฟ้าร่มขาวของคนไทเลยในแถบอำเภอมืองเลยปัจจุบัน ชี้ให้เห็นว่าเรื่องเล่าเหล่านี้มีลักษณะของการเล่าเรื่องที่เป็นไปในทิศทางคล้ายๆ กันเสมือนเป็นการพูดจาด้วยภาษาตำนานแบบเดียวกัน นั่นคือ ลักษณะของผู้นำ เจ้าเมือง และเจ้ามหาชีวิตที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างบ้านแปลงเมืองในวัฒนธรรมของคนไทเลยนี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นการเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของอาณาจักรลาวล้านช้างโดยเฉพาะเมืองหลวงพระบาง รวมทั้งยังแสดงให้เห็นภาพของบ้านเมืองที่มีความสัมพันธ์กับรัฐจารีตในอดีตกับเมืองต่างๆ ที่ตั้งอยู่ในเขตสยามประเทศ ไม่ว่าจะเป็นเมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองพะเยา เมืองเชียงแสนด้วย ดังนั้นการนำเสนอเรื่องเล่าตำนานในกลุ่มนี้จึงสะท้อนให้เห็นการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของคนไทเลย ซึ่งนอกจากจะมีภาษาพูดแบบเดียวกันแล้ว เรื่องเล่าตำนานยังชี้ให้เห็นการเป็นหน่วยทางสังคมการเมืองและระบบเครือญาติเดียวกันผ่านประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ชุดเดียวกัน และมีแบบแผนทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน ด้วยเหตุนี้การนำเสนอให้เห็นลักษณะของความเป็นไทเลยผ่านตำนานจึงมีลักษณะที่เป็นจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ (historical consciousness) ในความคิดของกลุ่มชน ดังที่ ยศ สันตสมบัติ (2556) เสนอให้เห็นว่า “ความเป็นชาติพันธุ์มิใช่อะไรบางอย่างที่ถูกกำหนดจากสายเลือดโดยกำเนิด หากแต่เป็นผลมาจาก

การจูงใจเลือก กลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มเลือกสรรประวัติศาสตร์ของตนเอง เลือกที่จะหยิบยกเอา เหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ มาตีความในลักษณะที่มีนัยสำคัญต่อชีวิตทางสังคมของตน เหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านั้นกลายมาเป็นจริง หรือเป็นประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มนั้น ในเวลาต่อมา ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่ากลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนั้นนิยามอัตลักษณ์ของ ตนอย่างไรในบริบทของ สำนักทางประวัติศาสตร์ชุดหนึ่งการทำความเข้าใจกับอัตลักษณ์ทาง ชาติพันธุ์ของชนกลุ่มหนึ่ง จึงควรเริ่มต้นจากการศึกษาสำนักทางประวัติศาสตร์ของชนกลุ่ม นั้น”

5. บทสรุป

จากการศึกษาด้านานเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนหรือเมืองโบราณของ กลุ่มชาติพันธุ์ไทเลยในแถบจังหวัดเลย พบว่าตำนานเหล่านั้นถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือทาง วัฒนธรรม ซึ่งเป็นปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรมรูปแบบหนึ่งที่ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างสำนึกร่วม เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของบรรพบุรุษ ทั้งนี้ตำนานเมือง เป็นเรื่องเล่าที่มีเนื้อหา มุ่งนำเสนอประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองในชุมชนโบราณ ตำนานกลุ่มนี้มีความเกี่ยวข้องกับ ตำนานวีรบุรุษ ซึ่งเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมในฐานะที่มีบทบาทเป็นผู้ริเริ่มในการสร้างบ้านเมือง ต่าง ๆ ทั้งนี้จากการวิเคราะห์ตำนานเมืองของคนไทเลยในฐานะที่เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่ แสดงให้เห็นถึงความสำนึกทางชาติพันธุ์ พบว่าเรื่องเล่าตำนานเหล่านั้นล้วนสามารถสื่อให้เห็น ถึงบทบาทความสำคัญที่มีต่อการทำความเข้าใจในประเด็นการสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ของคน ไทเลยได้เป็นอย่างดี เรื่องเล่าตำนานเกี่ยวกับเมือง ทั้งที่เป็นเรื่องเมืองโบราณในจินตนาการ เมืองโบราณในประวัติศาสตร์ ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับผู้นำทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นเจ้า มหาชีวิต (กษัตริย์) หรือเจ้าเมือง ก็ล้วนแต่สามารถแสดงให้เห็นสำนึกความทรงจำทางชาติ พันธุ์ผ่านเรื่องเล่าตำนานที่ได้เล่าสืบต่อกันมาและยังคงเป็นที่รับรู้ของผู้คนในปัจจุบัน

จากการศึกษาเนื้อหาตำนานเมืองของคนไทเลย ชี้ให้เห็นว่าชุมชนเมืองโบราณแต่ เดิมที่อยู่ในการรับรู้ของผู้คนส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นบ้านเมืองที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องอพยพ เคลื่อนย้ายของบรรพบุรุษคนไทเลย ซึ่งเดินทางมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เพื่อมาสร้างบ้าน แปลงเมืองนั้นพบว่า มักพูดถึงเมืองเก่าแก่โบราณที่มีร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีหลงเหลือ อยู่ เช่น เมืองเซไล เมืองเชียงคาน และเมืองเก่าโบราณที่อยู่ในจินตนาการ ไม่มีหลักฐานทาง โบราณคดีปรากฏให้เห็น เช่น เมืองภูท่ง ภูครั้ง เป็นต้น โดยเรื่องเล่าเกี่ยวกับบ้านเมืองเหล่านี้ เป็นเสมือนตัวสื่อสารให้เห็นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งคนไทเลยได้ เลือกสรรขึ้นมาเพื่อสร้างตัวตนที่เป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ให้ปรากฏขึ้น โดยตัวตนเหล่านี้

ล้วนมีความหมายต่อการสร้างความรู้สึกนึกคิด การแสดงออก และการกระทำ ตลอดจนร่องรอยความคิดความเชื่อที่มีต่อการสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของคนไทยได้อย่างชัดเจน นอกเหนือจากนี้ การศึกษาด้านเมืองในการรับรู้ของคนไทยเลย ยังทำให้พบว่ามีเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าเมืองและเจ้ามหาชีวิตอยู่หลายเรื่องด้วยกัน ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกษัตริย์เจ้าผู้ปกครองบ้านเมืองมาก่อน เป็นกลุ่มชนชั้นสูงในราชสำนักของราชอาณาจักรลาวล้านช้างในอดีตที่อพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มคนเข้ามาลงหลักปักฐานสร้างบ้านแปลงเมืองจนกลายเป็นชุมชนของคนไทยเลยในปัจจุบัน เรื่องราวประวัติความเป็นมาของเจ้าเมืองและเจ้ามหาชีวิตที่สำคัญๆ ที่ปรากฏอยู่ในการรับรู้ของคนไทยอย่างกว้างขวาง ได้แก่ เจ้าฟ้าร่มขาว พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทุกคนล้วนเป็นกลุ่มชนชั้นสูงมีฐานะเป็นเจ้าเมืองและเจ้ามหาชีวิตผู้ปกครองแผ่นดินมาก่อน ซึ่งล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองของกลุ่มคนไทยเลยมาแต่โบราณ

บรรณานุกรม

- กนกพรรณ แสงเรือง. 2532. ความสำนึกในเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ของลาวพวน. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐพล ตันมิ่ง. 2552. ประวัติศาสตร์และต้นตระกูลเมืองเชียงคาน. เลย: เมืองเลยการพิมพ์.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. 2559. “บทความปริทรรศน์: ชวนถก: “ชาติ ชาติพันธุ์” และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา,” รัฐศาสตร์สาร. 37: 1 (มกราคม-เมษายน): 235-258.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. 2550. กาลครั้งหนึ่ง: ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. 2557. “ตงภูติน: เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับปฏิบัติการสร้างความหมายว่าด้วยสิทธิชุมชน,” วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง. 10: 3 (กันยายน-ธันวาคม): 167-192.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. 2558. “วิธิต้องถิ่นกับการสร้างความเป็นพระโพธิสัตว์ชาวบ้านในประเพณีบุญหลวง อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,” วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. 6: 1 (มกราคม-มิถุนายน): 1-32.
- ปรมินท์ จารูวร. 2547. ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9.** 2539. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี.
- ประสิทธิ์ ลีปรีชา. 2557. “บทความปริทัศน์: กระบวนทัศน์การศึกษาชาติพันธุ์สัมพันธ์,” **วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง.** 10: 3 (กันยายน-ธันวาคม): 219-242.
- ปราณี วงศ์เทศ. 2542. “สำนึกเกี่ยวกับเผ่าพันธุ์ของชาวอุษาคเนย์,” หน้า 69-87. ใน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). **สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ยศ สันตสมบัติ. 2556. **มนุษย์กับวัฒนธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2524. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2557. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเลย.** 2544. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
- วันดี สันติวุฒิเมธี. 2545. กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วีระ สมบูรณ์. 2553. **รัฐ-ชาติ ชาติพันธุ์: ข้อสังเกตบางประการว่าด้วยความเป็นรัฐและปัญหาชาติพันธุ์.** กรุงเทพฯ: สมมติ.
- สาร สารทัศน์นันท์. 2535. **นิทานพื้นบ้านเมืองเลย.** เลย: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูเลย.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 11. 2542. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด.

- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 12. 2542. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด.
- สุตารา สุจฉายา. 2539. เลย. กรุงเทพฯ: สารคดี.
- สุเทพ สุนทรเกสัช. 2548. **ชาติพันธุ์สัมพันธ์: แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาในการศึกษาอัตลักษณ์ กลุ่มชาติพันธุ์ ประชาชาติ และการจัดองค์กรความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- อมรา พงศาพิชญ์. 2541. **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Baker, C. 2008. **Cultural Studies: Theory and Practice**. 3th ed: London: Sage Publications.
- Barth, Fredrik. 1969. **Ethnic Groups and Boundaries**. Boston: Little, Brown and Company.
- Brady, Margaret K. 2011. "Ethnic Folklore," in Charlie T. McCormick and Kim Kennedy-White. (ed). **Folklor: An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art Volume Two**. Oxford: ABC-CLIO, LLC.
- Keyes, Charles. F. 1979. **Ethnic Adaptation and Identity the Karen on the Thai Frontier With Burma**. Philadelphia: Institution for the Study of Human Issues Philadelphia.
- Keyes, Charles. F. 1997. "Ethnic groups, ethnicity". In **The Dictionary of Anthropology**. edited by Thomas Barfield. Oxford: Blackwell Publishers.
- Skinner, G. W. 1957. **Chinese Society in Thailand**. Ithaca: Cornell University Press.
- Tapp, Nicholas. 1989. **Sovereignty and Rebellion: The White Hmong of North Thailand**. Singapore: Oxford University Press.
- Weber, Max. 1962. **Basic Concepts in Sociology**. New York: The Citadel Press.
- Weber, Max. 1997. "What is an Ethnic Group?," in **The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration**. Edited by Montserrat Guibernau and John Rex. Cambridge: Polity Press.